

**Forrás:** <https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2021/05/katona-andras-trianon-reneszansza-a-demokratikus-magyarorszag-tortenelemtankonyveiben-1990-2020-12-01-09/>

## Katona András

### *Trianon „reneszánsza” a demokratikus Magyarország történelemtankönyveiben (1990–2020)*

#### *II. A középiskolai tankönyvek Trianon-képe*

##### *1. rész: Az egyetemes történeti háttér*

100 éve írták alá a versailles-i Nagy-Trianon-palotában az első világháborút lezáró magyar békeszerződést, amely felszámolta az ezeréves történelmi Magyarországot, annak területét harmadára csökkentette, és a magyarság mintegy harmadát, közel három és félmillió honfitársunkat az utódállamok fennhatósága alá kényszerítette. Ugyanakkor Magyarország – a török hódoltságot és Habsburg uralmat követően – újra visszanyerte teljes függetlenségét, és mintegy 90%-nyi magyar lakosságával lényegében nemzetállammá is vált, a korábban itt élt nemzetiségek túlnyomó része pedig saját meglévő, vagy újonnan létrejött államukhoz került. A nagy kérdés az volt, hogy életképesnek bizonyul-e a létrejött csonka Magyarország, hogyan képes feldolgozni a nemzet és az ország új vezetése ezt az új állapotot, a monarchiabeli középhatalmi státusból a kisállami sorba süllyedést, nem beszélve iparunk, erdeink, bányáink, vasúthálózatunk, virágzó városaink, jelentős egyetemeink, kulturális központjaink és iskoláink számottevő részének elvesztéséről, melyet súlyos jóvátételi kötelezettségek is tetéztek. A Trianon témakör tanítását vizsgálja írásunk a rendszerváltozás óta megjelent középiskolai történelemtankönyvek vállatóra fogásával, ezzel is emlékezve a nekünk szomorú centenáriumra. Jelen közlésünkben a trianoni békeszerződés egyetemes történeti hátterét vizsgáljuk a rendszerváltozás óta megjelent másfél tucat tankönyvben.

Mottó:

*„Le kell szögezni: [...] a cseh-szlovák állam, a délszláv állam létrehozásának és a román nemzet egyesítésének az igénye jógos igény volt. Jogtalan igénynek a más nemzet hasonló igényének a semmibevételét, illetve a saját nemzet valóságos lehetőségein és szükségsein túllépő igényt kell tekinteni.”*  
(Duray Miklós)<sup>1</sup>

Sokszor éri vád történelemtanításunkat, hogy tanulóink tudása hiányos a közelmúlt meghatározó eseményeinek, eseménysorainak (pl. Trianon, Horthy-kor, Rákosi-korszak, 1956, Kádár-korszak, rendszerváltoztatás) ismeretében, nem alakul ki bennük megfelelő kép ezeknek az időszakoknak a napjainkat is meghatározó történéseiről. Fokozottan igaz ez az első világháborút lezáró békeszerződés és következményei vonatkozásában, hiszen a szocialista időszak agyonhallgatása a témában kellő ismerettel és valóságképpel nem

**Katona András: Trianon „reneszánsza” a demokratikus Magyarország történelemtankönyveiben (1990–2020)**

**II. A középiskolai tankönyvek Trianon-képe**

**1. rész: Az egyetemes történeti háttér**

rendelkező generációkat bocsátott ki az iskolapadokból. Ha tanáraink között voltak is olyanok, akik súlyának és jelentőségének megfelelően és eredményesen kezelték a témát – vállalva a „nacionalistává” minősítést is –, a társadalom döntő többsége eltávolodott a témától, nem foglalkozott vele, beleértve főként annak hatásait, például határon túli nemzettestvéreinkről való megfélemezést. Volt tehát mit rendbe tenni az elmúlt 30 évben nemcsak az általános iskolai, de a középiskolai történelemtankönyvekben, történelemtanításban, no meg a fejekben is.

**Tantervek és tankönyvek**

A részben vagy egészben önálló Trianon-téma térhódítása folyamatos az 1995-ös Nemzeti alaptantervtől (NAT) a 2020-as kerettantervekig (KET). Míg az első NAT-ban Trianon a Horthy-rendszer konszolidációja részeként „búvik meg”, inkább hatásával jelentkezik, addig a 2020-as tantervekben két teljesen önálló témakört képez, külön 4–6 altémával. Ez utóbbi tantervvel természetesen nem foglalkozunk – bár a trendet jól jelzi, amelyről azért folyik vita<sup>2</sup> –, hisz vizsgálatunk tárgyát a tantervek tankönyvi lenyomatai képezik, és ilyenek a témánkban az utolsó tantervekhez még nem készültek.

**1. táblázat: A Trianon-téma a középiskolai tantervekben (1995–2020)**

	<b>1995/2000</b>	<b>2012</b>	<b>2020</b>
NAT	Az első világháború és Magyarország. A Trianon utáni ország élete <ul style="list-style-type: none"><li>– a Horthy-rendszer konszolidációja;</li><li>– Trianon gazdasági következményei.</li></ul>	Hazánk és a nagyvilág a XX. század első felében <ul style="list-style-type: none"><li>– az első világháború és a háborút lezáró békek;</li><li>– a háborús vereség következményei Magyarországon;</li><li>– Trianon és hatásai. Új államok Közép-Európában. A trianoni határon túli magyarság sorsa.</li></ul>	Az átalakulás évei <ul style="list-style-type: none"><li>– a Párizs környéki békek;</li><li>– a trianoni békediktátum.</li></ul>
KET	Az első világháború és következményei Magyarországon. A Trianon utáni ország élete <ul style="list-style-type: none"><li>– a trianoni béke. Hatása a gazdaságra; társadalomra, az etnikai viszonyokra.</li></ul>	Az első világháború és következményei <ul style="list-style-type: none"><li>– az első világháborút lezáró békerendszer;</li><li>– a trianoni békediktátum;</li><li>– új államok Közép-Európában. A határon túli magyarság sorsa.</li></ul>	A Párizs környéki békek <ul style="list-style-type: none"><li>– a nagyhatalmi érdekek érvényesítése: az új világrend kialakítása;</li><li>– az önrendelkezés elve és a hatalmi érdekek gyakorlata;</li><li>– jóvátétel, hadsereg-korlátozás, határváltozások;</li><li>– a szétszabdalt közép-európai régió.</li></ul> A trianoni békediktátum <ul style="list-style-type: none"><li>– a magyar ügy a</li></ul>

**Katona András: Trianon „reneszánsza” a demokratikus Magyarország történelemtankönyveiben (1990–2020)**

II. A középiskolai tankönyvek Trianon-képe

1. rész: Az egyetemes történeti háttér

			<p>békekonferencián;</p> <ul style="list-style-type: none"><li>– a magyar delegáció érvei;</li><li>– az ezeréves Magyarország felosztása, a döntés tartalmi elemei;</li><li>– az önrendelkezési elv megsértése;</li><li>– a békediktátum etnikai és gazdasági következményei;</li><li>– az ellenállás példái: székely hadosztály, Balassagyarmat, Sopron.</li></ul>
--	--	--	---

A Trianon-téma tankönyvi megjelenése – az általános iskolához hasonlóan – a középiskolában is kettős. Egyrészt a magyar békeszerződés a párizsi békerendszer egészének részeként jelenik meg – ezt nevezzük mi egyetemes történeti háttérnek –, de természetesen önálló, magyar történeti anyagrészként is helyet kap. E tekintetben csak egyetlen kivételtől számolhatunk be. Az egy időben igen népszerű, Reáltanoda Alapítvány által megjelentetett tankönyv az egyetemes történeti részben összevontan tárgyalja a magyar békeszerződést a többivel, a magyar történeti fejezetben csak érintőlegesen megemlítve azt.<sup>3</sup> Több tankönyvben a Trianon-téma egy tankönyvi fejezet (lecke) részeként, altémájaként jelenik meg.<sup>4</sup> Ez a vizsgált tankönyvek fele, inkább a korábbi kiadásúak. Ellenpólusként egy tankönyvben témakör címében is megjelenik Trianon,<sup>5</sup> jellemző azonban az önálló tankönyvi fejezetként (lecke-ként) való megjelenés is, hol tágabb,<sup>6</sup> hol szűkebb értelemben.<sup>7</sup>

Örvendetes, hogy a vizsgált tankönyvek lapjain csak tudományosan igazolt tények jelennek meg, téveszmék nem. Egyetlen kivétel a hírhedt békeszerződés helye és ideje. De ebben is csak néhány tankönyv pontatlan,<sup>8</sup> vagy kínál „kompromisszumos” megoldást, azaz nem jelzi, hogy melyik Trianon-palotáról van szó.<sup>9</sup> Egyetlen tankönyv tér ki arra – szerintünk helyesen –, hogy vannak tévhitek Trianon körül, további tájékozódást is kínálva.<sup>10</sup>

Fontos vizsgálati szempont, hogy békeszerződésről vagy békediktátumról beszélhetünk-e. Jogilag kétségtelenül Párizs környékén békeszerződéseket kötöttek a győztesek a vesztesekkel, és jellemzően ezzel a fogalommal dolgoznak a történészek is (pl. Romsics Ignác), míg mások – mindjárt minősítve is azt – inkább a békediktátumot használják (pl. Raffay Ernő). Ugyanakkor nem vonható kétségbe a szerződések diktátum jellege, hiszen kialakításukba nem vonták be a vesztes államok képviselőit, azok csak utólagos észrevételeket tehettek, melyek zömmel eredménytelenek maradtak. Ezért egy nevelési dokumentumban – ilyen a tankönyv is – helyénvaló a minősítéssel összekötött megnevezés, amely persze orientálja is a tanulókat. A vizsgált tankönyvek között inkább abban fedezhetünk fel különbséget, hogy melyek használják már a címekben is a diktátum minősítést.<sup>11</sup> Némelyek külön meg is indokolják a fogalomhasználatot.<sup>12</sup> Ahogy az *1. táblázat* is mutatja, 2012 óta a tantervekben is így jelenik meg a fogalom.

**Katona András: Trianon „reneszánsza” a demokratikus Magyarország történelemtankönyveiben (1990–2020)**

II. A középiskolai tankönyvek Trianon-képe

1. rész: Az egyetemes történeti háttér

**2. táblázat: Az elemzett tankönyvek csoportosítása**

NAT-1 (1995) előtt	NAT-1 (1995) után	NAT-2 (2003) után	NAT-4 (2012) után
BENKES–BORSÁNYI– KENDE–KRAUSZ– RAVASZ– SIPOS (1992) Cégér Kiadó (6,5 l. 2,5%)	KOVÁCS–KOVÁCSNÉ BEDE I. (2001) Pedellus Kiadó (5,5 l. 2%)	BIHARI–DUPCSIK– REPÁRSZKY (2004) Műszaki Kiadó (8 l. 2,5%)	SZÁRAY (2018) EKE- OFI (10 l. 3,4%)
BENKES–BORSÁNYI– KENDE–KRAUSZ– RAVASZ–RIPP– ROZSNYÓI–SIPOS– STANDEISZKY–SZARKA– SZÉKELY (1994) Cégér Kiadó (6,5 l. 1,6%)	SALAMON II. (2003) Korona Kiadó (6 l. 1,3%)	SZÁRAY–KAPOSI (2005) Nemzeti Tankönyvkiadó (13 l. 4,8%)	BORHEGYI– PAKSA (2015) OFI (10 l. 3,9%)
SALAMON I. (1995) Nemzeti Tankönyvkiadó (3,5 l. 1,3%)	DUPCSIK–REPÁRSZKY I. (2003) Műszaki Kiadó	BIHARI– DOBA (2006) Műszaki Kiadó (8 l. 3,1%)	
LATOR (1995) Nemzeti Tankönyvkiadó (8 l. 3,2%)	GYAPAY (2003) Comenius Kiadó (19 l. 5,5%)	KOVÁCS–KOVÁCSNÉ BEDE II. (2008) Pedellus Kiadó (5 l. 1,8%)	
HERBER–MARTOS– MOSS–TISZA (1997) Reáltanoda Alapítvány (6 l. 1,6%)		DUPCSIK–REPÁRSZKY II. (2009) Műszaki Kiadó (9 l. 2,7%)	

(Megjegyzések: színessel a többszínnyomású tankönyveket jelöltük; ugyanazon szerzők különböző kiadású tankönyveit római számokkal jeleztük; az egyes tételek után az elemzett anyag terjedelme és %-os aránya látható az egész tankönyvhöz képest.)

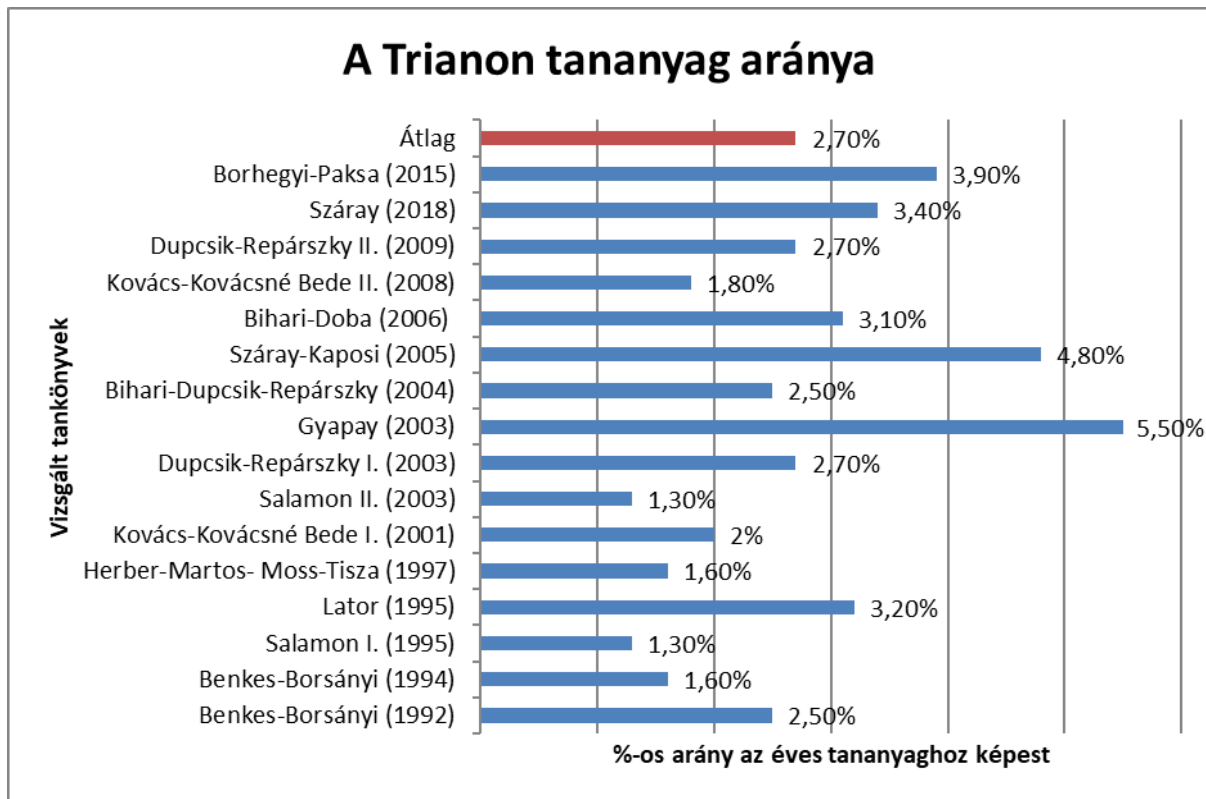
Kiadók szerint: Műszaki Kiadó 4, Nemzeti Tankönyvkiadó 3, Cégér Kiadó, (EKE)-OFI, Pedellus Kiadó 2, Comenius Kiadó, Korona Kiadó, Reáltanoda Alapítvány 1 tankönyv.

## Katona András: Trianon „reneszánsza” a demokratikus Magyarország történelemtankönyveiben (1990–2020)

### II. A középiskolai tankönyvek Trianon-képe

#### 1. rész: Az egyetemes történeti háttér

1. diagram: A Trianon tananyag aránya a vizsgált tankönyvekben



Részletes elemzésünk kiterjed a Párizs környéki békék, köztük kiemelten a magyarhoz is mintául szolgáló német békeszerződésre, valamint a közép-európai változások bemutatására, természetesen súlyponttal a magyar béketárgyalások és békeszerződés, illetve annak következményei vizsgálatára, egybevetve a különböző tankönyvek megállapításait. Előre bocsátjuk – és ez indokolja a bővebb terjedelmet –, hogy a témát illetően gazdag kép bontakozik ki előttünk.

### Békecélok, békekísérletek

A rendszerváltozás után megjelent egyik első tankönyv sorra veszi a győztes nagyhatalmak háború utáni célkitűzéseit: „Anglia igényt tartott az egykori német gyarmatokra. Az európai kontinensen azonban a britek rugalmasabbak lettek volna Németországgal kapcsolatban ... ugyanis [abban érdekeltek, hogy]... a kontinensen a német vetélytárs helyébe ne lépjen a túlságosan erős Franciaország sem. A francia diplomácia arra törekedett, hogy Németország soha többé ne fenyegetse Franciaországot. ... Ennek zálogát ... egy katonailag, gazdaságilag, politikailag veszélytelenné vált, körülkerített Németországban, valamint az erős Lengyelország, Csehszlovákia és Románia megteremtésében látta. [...] Az Egyesült Államok Európában nem volt érdekelt. [...] ... ezért ... a német békeszerződés aláírása után ki is vonult a párizsi konferenciáról...”<sup>13</sup> Nyilvánvaló, hogy nehéz volt „összefésülni” a különböző nagyhatalmi célkitűzéseket, csak kölcsönös engedmények, kompromisszumok árán volt lehetséges.

**Katona András: Trianon „reneszánsza” a demokratikus Magyarország történelemtankönyveiben (1990–2020)**

II. A középiskolai tankönyvek Trianon-képe

1. rész: Az egyetemes történeti háttér

Lator László szakközépiskolás, majd felnőttoktatásban is használt tankönyve már személyre szabottabban fogalmaz: „...Wilson elnök meg volt győződve arról, hogy neki békét kell teremtenie Európa számára, otthon azonban egyre csökkent híveinek száma, a többség ismét az izolacionizmust választotta volna. Clemenceau francia miniszterelnök nem törődött Wilson magasztos eszméivel, a francia közvélemény bosszút követelt, és véglegesen meg akarta gyengíteni Németországot. Franciaország Elzász-Lotaringia visszaszerzésén kívül a Rajna bal partján egy tőle függő államot szeretett volna létrehozni, de ez nem találkozott szövetségesei elképzeléseivel. [...] Lloyd George angol miniszterelnök enyhíteni igyekezett a békefeltételeken, de neki is számolnia kellett az angol közvélemény nyomásával. Orlando, az olasz miniszterelnök kezdettől fogva háttérbe szorítva érezte magát ...”<sup>14</sup> Az állam- és kormányfők – demokratikus berendezkedésű országokról lévén szó – nem hagyhatták figyelmen kívül a hazai közvélemény nyomását sem.

Még alaposabban járja körül a témát a Műszaki Kiadó egyik tankönyve:

- „A legyőzött Németországot a győztesek továbbra is túl veszélyes nagyhatalomnak tartották, ezért szerették volna tartósan megfosztani erejétől. Ezt azonban olyan módszerekkel akarták végrehajtani, amelyeket a németek többsége igazságtalannak és megalázónak tartott. Ráadásul a győzteseknek nem voltak megfelelő kényszerítő eszközeik a végrehajtáshoz.
- Az Osztrák-Magyar Monarchia és az Orosz Birodalom felbomlott. A közép- és kelet-európai államok még együttesen sem lettek volna alkalmasak Németország ellensúlyozására...[...]
- A háborút az Amerikai Egyesült Államok hadba lépése döntötte el. Az USA a háború végére az első számú gazdasági-pénzügyi világhatalommá vált, ennek ellenére az országban felülkerekedett az izolacionista álláspont...[...]<sup>15</sup>

A legbővebb, egész oldalas körképet az egyik legfrissebb tankönyv adja, és köti csokorba a nagyhatalmi törekvéseket:

Az Egyesült Államok célja Wilson 14 pontjának érvényesítése, „... egy igazságos béke elejét veheti az újabb háborúknak. ... ezért igyekeztek a nemzetiségi elvet tekinteni tárgyalási alapnak.” Kivonulásuk oka: „... mert az európai nagyhatalmak ... rövid távú hatalmi érdekeiket nézik.”

Nagy-Britannia célja „... európai kérdésekben ... kontinentális egyensúly” megteremtése, szemben „...a franciák túlzó hatalmi igényeivel.” A gyarmati területekért cserében enged a franciáknak.

Franciaország célja a vesztesek teljes meggyengítése: „E célt szolgálták a területi elcsatolások, a gyarmatok elvétele, valamint a háborús károkért fizetendő jóvátételek. [...] A határok rendezésekor a nemzetiségi elvet figyelmen kívül hagyva kizárólag Franciaország nagyhatalmi érdekeivel foglalkozott. Támogatta a közép-európai győztes államok igényeit, hogy azok a franciák lekötelezettjeivé és leendő szövetségeseivé váljanak.”<sup>16</sup>

Mivel a hadviselő felek hatalmi érdekei „... néha megegyeztek a propagandisztikusan meghirdetett célokkal ... mint a franciák esetében Elzász és Lotaringia megszerzése, de sokszor csak az ellenségkép kialakítását szolgálták. A németek és a Monarchia népei elé az orosz cári elnyomás elleni felszabadító harcot, ... a franciák és az angolok elé – jellemző módon, a cárizmussal szövetségben – a demokrácia kiterjesztését és az elnyomott nemzetek felszabadítását állították célként. ... mindegyik fél a tartós béke létrejöttéért



**Katona András: Trianon „reneszánsza” a demokratikus Magyarország történelemtankönyveiben (1990–2020)**

II. A középiskolai tankönyvek Trianon-képe

1. rész: Az egyetemes történeti háttér

küzdött... Már 1915-től több kísérlet történt az elhúzódó háború lezárására ... [...] A legjelentősebb békepróbálkozás ... IV. Károly nevéhez fűződik...

A híres wilsoni pontok a szabad kereskedelmet és a nemzeti önrendelkezés elvét hirdették meg, a győztesek igényeinek a visszafogott megfogalmazása mellett.<sup>17</sup> Maga „A győzelem nélküli béke” gondolata – amelyet az amerikai elnök 1918 januárjában hirdetett meg – már egy 1917-es kongresszusi beszédében megfogalmazódott, s ennek feltételeit tartalmazta a 14 pont. [...] A tervezethől kiolvasható volt ... a határok meghúzásánál az etnikai elv érvényesítése, és a kisebbségek autonómiához való joga.<sup>18</sup> Wilson 14 pontjában a Monarchia jövőjével kapcsolatban óvatosan fogalmazott: „Ausztria–Magyarország népeinek, amelynek helyét a nemzetek között megoltalmazni és biztosítani kívánjuk, meg kell adni az autonóm fejlődés legszabadabb lehetőségét.”<sup>19</sup> Akkor még az Egyesült Államok külügyminisztere is így értékelte a wilsoni pontokat: „Az elnököt az a szándék vezette, hogy a dualista Monarchia intaktságát megőrizze.” Sőt – idézünk Gyapay Gábor tankönyvéből – „Lloyd George angol miniszterelnök január 9-én az alsóházban kijelentette: „Wilson elnökkel egyeztettünk abban, hogy Ausztria-Magyarország széttörését háborús céljaink nem tartalmazzák.”<sup>20</sup> Ez a helyzet IV. Károly békekísérleteinek botrányos zátonyra futásával és a Monarchia Németországgal még szorosabbra fűzött szövetségével 1918 tavaszára alapvetően megváltozott, mint ahogy nem sokkal később a katonai helyzet is.

A Műszaki Kiadó egyik tankönyve a wilsonizmus lényegét is kifejti egy elnöki idézettel: „A világ eljövendő békéje és politikája a következő kérdéstől függ: az igazságon és a biztonságon alapuló békéért, vagy csak új erőegyensúly létrehozásáért folyik a jelenlegi háború? ... Nem hatalmi erőegyensúlyra, hanem a hatalom közösségére, nem szervezett vetélkedésre, hanem szervezett közös békére van szükség.”<sup>21</sup> Ezt megerősítve és hozzátéve: „Wilson a békekonferenciára utazva kijelentette: „Meg vagyok győződve arról, hogy ha ezt a békét nem a legtisztéletreméltóbb alapelvek szerint csináljuk meg, akkor a világ népei félresöprik kevesebb mint egy generáció alatt.”<sup>22</sup> Látnoki szavak!

Meg kell említeni, hogy ezek a wilsoni pontok jellemzően inkább a régebbi tankönyvekben kaptak jelentősebb szerepet.<sup>23</sup> Értékelésük sokszínű képet mutat. Figyelemre méltó a Magyar Lajos Alapítvány tankönyvének megállapítása, amely még a szovjet-országi békejavaslatához képest értékeli azt: „Wilson amerikai elnök 1918 januári kongresszusi üzenetében 14 pontban összeállított béketervezete ... liberálisabb alapelveket fogalmazott meg a háborút viselő európai hatalmak elképzeléseinél. Tervezete így azután a szovjet példával is szembeállítható alternatív megoldásként jelent meg. A „wilsoni pontok” a leggyőzött országok lakosságát a tisztességes befejezés reményével töltötték el.”<sup>24</sup> A Nemzeti Tankönyvkiadó könyve viszont idézi Clemenceau elhíresült mondását: „Wilson a maga tizennégy pontjával rosszabb, mint az Úristen, mert annak csak tíz pontja volt.”<sup>25</sup> Ennél lényegesen kiegyensúlyozottabb értékelést olvashatunk Gyapay Gábor tankönyvében: „A másik féllel szembeni gyűlölet a harcok kegyetlenségében és elszántságában mutatkozott meg, de abban is, hogyha valamelyik fél külön békére gondolt, vagy ebben az irányban valami lépést tett, úgy az eleve bukásra volt ítélve, mert a felsorolt feltételek a másik fél számára elfogadhatatlannak tűntek. Jó példa erre Wilson amerikai elnök 1918. január 8-án a kongresszushoz intézett üzenetében előterjesztett 14 pontos békeprogramja.”<sup>26</sup> Később hozzátéveszi: „A wilsoni pontok egy rendkívül naiv és meglehetősen tájékozatlan, ám végtelenül jószándékú ember lelkes gondolatai voltak.”<sup>27</sup> A Reáltanoda Alapítvány tankönyve – igaz, csak zárójeles megjegyzés formájában – még keményebben pálcát tör az

**Katona András: Trianon „reneszánsza” a demokratikus Magyarország  
történelemtankönyveiben (1990–2020)**

II. A középiskolai tankönyvek Trianon-képe

1. rész: Az egyetemes történeti háttér

amerikai elnök naiv elképzelései felett: „A Wilson elnök által tárgyalási alapként proklamált 14 pont egyre inkább háttérbe szorult az antant titkos szerződéseken rögzített háborús céljai mögött (valójában nem is volt alkalmas a kérdések gyakorlati megoldására).”<sup>28</sup>

### **A békekonferencia és döntéshozatala**

A háború utáni helyzetet szinte irodalmi vénával, de a valóságnak megfelelően írja le Gyapay: „Az iszonyatosan véres háború befejezésével az indulatok korántsem enyhültek meg. Az eredmény: kétféle ember volt: győztes és legyőzött. A győztesek boldogok voltak és büszkék az eredményekre és úgy érezték, hogy a hatalmas áldozatok árán megvásárolták a világ újra berendezésének a jogát, és amire vágytak, most megvalósítható. A legyőzötteket helyesebb veszteseknek nevezni, mert ők is rengeteget áldoztak céljaik megvalósítására, de ezek hiábavalónak bizonyultak. Kénytelenek voltak a másik fél akaratát tudomásul venni és a "vesztes fizess" sorsát vállalni. Megértés, bocsánatkérés és megbocsátás fogalmai még föl sem merültek. Mindkét fél a másikat vádolta a háborúért, és mindkét fél önmagát tartotta az áldozatnak, amiért jogos a bosszú.”<sup>29</sup>

Több tankönyv kiemeli, hogy a franciák a békekonferencia nyitóülésének időpontja és helyszíne kiválasztásával is kifejezték a németekkel szembeni revánstörékvéseiket, hiszen ugyanitt és ugyanezen a napon kiáltották ki a Német Császárságot Párizs német megszállását követően 1871-ben: „A háborút lezáró békekonferencia megnyitására 1919. január 18-án került sor a versailles-i királyi palota tükörtermében. A helyszín és az időpont egyértelmű jelzés volt Németország és a vesztesek számára: nem sok jóra számíthatnak, a reváns, sőt bosszú is szerepet kap a rendezésnél.”<sup>30</sup> Kiemelik azt is, hogy „A győztesek úgy határoztak, hogy a békeszerződéseket előkészítő tárgyalásokra nem hívják meg a veszteseket... Mivel a háborúért kizárólag a veszteseket tartották felelősöknek, képtelenek voltak arra, hogy indulatmentes, a vesztesek számára is elfogadható békét kössenek.”<sup>31</sup> A Lator-féle tankönyv hozzáteszi, hogy „Lloyd George és Wilson meghívta volna a különböző oroszországi és emigráns irányzatok képviselőit, de csak a bolsevikok fogadták volna el az invitálást, elismerésüket remélve. Párizs azonban bízott a szovjet rendszer bukásában.”<sup>32</sup> Kitér erre a Nemzeti Tankönyvkiadó egyik tankönyve is, de már a „végeredményt” is megfogalmazva: „Az 1919 januárjában Párizsban összehívott békekonferencián a nagyhatalmi törekvések és a bolsevizmus terjedésének megakadályozása mellett a nemzeti önrendelkezés wilsoni elvei háttérbe szorultak.”<sup>33</sup> Jellemző egy angol ezredes, Maurice Honkey véleménye, melyet Lord Robert Cecil brit képviselőnek juttatott el: „Ne ragaszkodjon ahhoz, hogy általános megerősítést nyerjen az önrendelkezés elve. [...] ... ez logikusan vezetne odáig, hogy Gibraltárt visszaadjuk a spanyoloknak, Máltát a máltaiaknak, Ciprust a görögöknek, Egyiptomot az egyiptomiaknak, Adent az araboknak vagy a somáliaiaknak, Indiát a káosznak, Hong Kongot a kínaiaknak, Dél-Afrikát a kaffereknek, stb. S akkor hol lenne a Brit Birodalom?”<sup>34</sup> Világos beszéd!

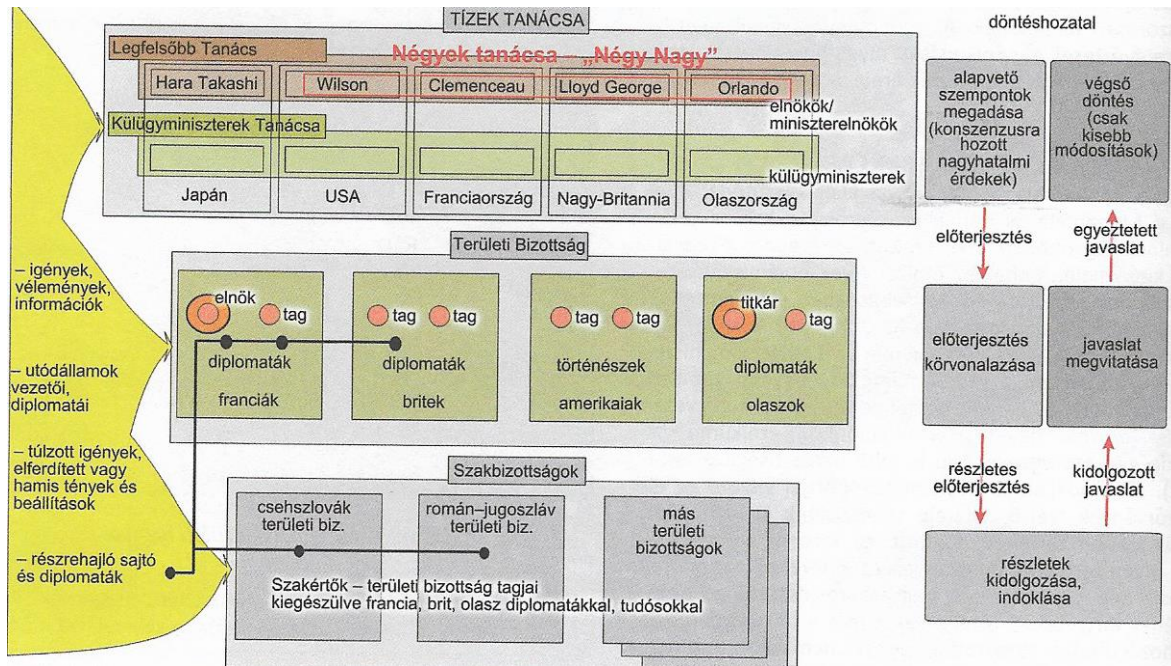


**Katona András: Trianon „reneszánsza” a demokratikus Magyarország történelemtankönyveiben (1990–2020)**

II. A középiskolai tankönyvek Trianon-képe

1. rész: Az egyetemes történeti háttér

**1. kép: A békekonferencia működése**



Forrás: SZÁRAY (2018) 168.

A tankönyvek általában taglalják a békekonferencia működését is: „A döntések formálisan az öt győztes nagyhatalom állam- vagy kormányfőjéből és a külügyminiszteréből álló legfelső tanács [más fordításban Főtanács] ülésein születtek.”<sup>35</sup> „A plenáris üléseknek, amelyen 27 győztes ország<sup>36</sup> 70 küldötte vehetett részt, nem volt érdemi jelentőségük. Komoly munka csak a Főtanácsban és az általa létrehozott Bizottságokban folyt, de számos fontos kérdés a „Három Nagy” nem hivatalos beszélgetésein dőlt el. A legyőzöttekkel nem folytattak tárgyalásokat, hanem csak átadták nekik az előzetes békeszerződéseket, amelyekre azok szóban reagálhattak, majd záros határidőn belül megjegyzéseket adhattak be. Ezek nyomán készítették el a végleges békeszerződést, amelyet a legyőzött országok kormánya ultimátumszerűen (békediktátum), az aláírás határidejének kitűzésével kapott meg.<sup>37</sup> A tárgyalások „alaposságának” alátámasztására példát is kapunk a Műszaki Kiadó egyik tankönyvében egy képaláírás erejéig, kérdéssel zárva az információt: „Egyetlen napon, az 1919. március 31-i ülésén a „három nagy” az alábbi kérdésekről tárgyalt: német jóvátételi fizetések, a Saar-vidék megszállása, egy csatorna-alagút terve, Belgium követelése, a magyarországi forradalom, a magyar-román harcok és a lengyel határok. Hogyan lehetett volna eredményesebb a konferencia működése?”<sup>38</sup>

Sajnos hibák is be-becsúsznak a tankönyvi szövegekbe: „A plenáris ülések mellett szabizottságok működtek, de a komoly döntéseket a szűkebb Tízek Tanácsában (...) hozták. ... idővel a vezető testület a Négyek tanácsa lett Henry Wilson [sic!], David Lloyd George, Georges Clemenceau és Vittorio Orlando részvételével, de a legfontosabb kérdésekben az első három miniszterelnök [sic!] vitatta meg az ügyeket.”<sup>39</sup> A Műszaki Kiadó egyik tankönyve arra is kitér, hogy „Az úgynevezett „kis győztesek” ... meghívót kaptak a tárgyalásokra, és előadhatták igényeiket. A részletes munka 58 bizottságban (például

**Katona András: Trianon „reneszánsza” a demokratikus Magyarország történelemtankönyveiben (1990–2020)**

II. A középiskolai tankönyvek Trianon-képe

1. rész: Az egyetemes történeti háttér

*területi, határmegállapító, gazdasági) folyt, amelyek 1646 ülést tartottak...*<sup>40</sup> A működési mechanizmus megértése céljából hozzáteszi: *„Egy-egy területi bizottság nem a vesztes ország határaitól tárgyalt, hanem a győztesek kívánságainak megvizsgálásával és a köztük lévő konfliktusok elsimításával foglalkozott. Így a békekonferencia többnyire csak a határkérdések tisztázása után foglalkozott a vesztes országokkal kötendő békékkel. Ezt követően területi változásokat elérni már csak kivételes esetekben sikerült.”*<sup>41</sup> Ennek a munkamódszernek az „áldásos” hatását a magyar békeszerződésben különösen „élvezhettük”.

Nagy súlyt fektetnek a tankönyvek – nyilván a perszonalizáció jegyében –, hogy bemutassák a békekonferencia igazi döntéshozóit. Általában ezt néhány frappáns mondattal támasztják alá, többnyire a ténykedésük alapján: *„Clemenceau leszögezte: Németországot annyira meg kell gyengíteni, hogy soha többé ne legyen képes háborút indítani. Az Európa-szerte ünnepeelt Wilson elnök ugyanakkor igazságos, tartós, a „népek önrendelkezésén” alapuló békét hirdetett. [...] Lloyd George közvetíteni próbált a vesztesek szigorú megbüntetését követelő franciák, illetve a demokratikus-idealista amerikai elképzelések között.”*<sup>42</sup> Igaz, kezdetben *„A konferencia főszereplőjének Wilson amerikai elnök tűnt. Népszerű volt a győztes népek körében is, hiszen a háborút végső soron az USA hadba lépése döntötte el, s ebben meghatározó szerepet játszott az elnök személyes befolyása. [...] Wilson béketerve [azonban] jámbor óhaj maradt, a békeszerződések a győztes nagyhatalmak, elsősorban Franciaország és Nagy-Britannia hatalmi érdekeit tükrözték.”*<sup>43</sup>

Egy képaláírás erejéig rövid jellemzést is olvashatunk Wilsonról a Műszaki Kiadó egyik tankönyvében: *„Merev ember volt, rendkívül biztos a maga igazában, moralizáló, hajlamos arra, hogy bonyolult kérdéseket a jó és rossz küzdelmére egyszerűsítse le. Ugyanakkor nem volt olyan életidegen idealista, amelynek sokszor beállították. Fennkölt elvei mellett azzal is tisztában volt, hogy egy nagyhatalom vezetőjeként mekkora hatalom van a kezében, s el volt szánva arra, hogy ezt a hatalmat használja is. „Ha a háború véget ér, rájuk kényszeríthetjük a saját elképzeléseinket, mivel addigra többek között pénzügyileg is a kezünkben lesznek” – írja egy bizalmas levelében nem sokkal a háborúba lépés után.” [...] „... már 1919-ben távozott a békekonferenciáról, hazatérése után hamarosan szélhűdés érte, amely miatt már nem tudott részt venni a politikában. Még 1919 folyamán Nobel-békedíjat kapott.”*<sup>44</sup> Nyilvánvalóan magasztos eszméit jutalmazták, nem az eredményességét. A Kovács szerzőpáros újabb tankönyve is ad egy rövid pályaképet róla: *„Demokrata színekben lett az USA 28. elnöke. A háború végén tette közzé az igazságos békerendszer alapjait megfogalmazó 14 pontját. Nagy szerepe volt a Népszövetség létrehozásában. Az izolacionista politika előretörésével visszavonult az európai ügyektől, béketerve nagyrészt álom maradt.”*<sup>45</sup>

Az igazi főszerepet a házigazda francia miniszterelnök, Clemenceau töltötte be.<sup>46</sup> Bemutatására a Gyapay-féle tankönyv több mint egy oldalnyi terjedelemben idézi Keynes, a híres közgazdász jellemzését, aki az angol kormány szakértőjeként sokáig jelen volt békekonferencián: *„[...] Clemenceau-t nem lehetett megvetni, nem lehetett nem kedvelni, legfeljebb más nézeteket lehetett vallani, vagy legalábbis más reményeket lehetett táplálni a civilizált ember természetével kapcsolatban. [...] Ritkán szólalt meg, a francia álláspont bevezető kifejtését miniszterekre és hivatalnokaira bízta. [...] Rendszerint elegendő volt részéről egy rövid ellentmondást nem tűrő vagy cinikus mondat, minisztereknek leintése ... vagy makacosságának kifejezésre juttatása, amit megtoldott néhány csípősen odavetett angol*

**Katona András: Trianon „reneszánsza” a demokratikus Magyarország történelemtankönyveiben (1990–2020)**

II. A középiskolai tankönyvek Trianon-képe

1. rész: Az egyetemes történeti háttér

szóval. Amikor azonban szükség volt rá, beszélt is, szenvedélyes kitörései voltak, és a váratlan szózuhatag ... nem annyira a meggyőzés, mint inkább a meglepetés elemi erejével érte el a kívánt hatást.”<sup>47</sup> Ezt a domináns szerepet a békekonferenciát ábrázoló ismert kép is megerősíti a Kovács szerzőpár újabb tankönyvében a következő felirattal és kérdéssel: „Az angol festő képének középpontjába a harcsabajuszos Clemenceau-t állította. Mire utal a francia miniszterelnök centrális helyzete?”<sup>48</sup>

**2. kép: A versailles-i béke aláírása a tükörteremben (William Orpen festménye)**



Forrás: HERBER–MARTOS–MOSS–TISZA (1997) 34.; KOVÁCS–KOVÁCSNÉ BEDE (2008) 18.; DUPCSIK–REPÁRSZKY (2009) 33.; BIHARI–DOBA (2009) 19.

Az angol miniszterelnök inkább a tárgyaló felek közötti érdekellentétek kiegyensúlyozására törekvő nyilatkozataival szerepel a tankönyvekben. Ezekből idézünk néhányat időrendben, melyek a hangsúlyok eltolódását is jól jelzik. Még a békekonferencia előtt nyilatkozta: „Egyetlen olyan rendezés sem tartós, amely ellentétben áll az örök igazság elveivel [...] Nem szabad megengednünk a bosszú semmiféle formáját sem.”<sup>49</sup> 1919 márciusában pedig a következőket mondta: „Egy eljövendő háborúnak nem tudok nagyobb okot elképzelni, mint azt, hogy a német nép, amely világosan bizonyította, hogy a világ egyik legéleterősebb és leghatalmasabb népe, körül lesz véve egy csomó kis állammal, amelyek legtöbbször azelőtt soha nem bírt saját stabil kormányzattal, viszont mindegyikükben hatalmas német tömeg él, amely az anyaországgal való egyesülést követeli.”<sup>50</sup> És ehhez még nem kellett a jövőbe látni.

Érdekes és jellemző képet kapunk a békekonferencia vezetőinek egymással való „szótértéséről” Gyapay Gábor tankönyvében: „A Négyek közül egyedül [Clemenceau] beszélt és értett mindkét [angol és francia] nyelven; Orlando csak franciául tudott, az angol miniszterelnök és az elnök csupán angolul. Történelmi jelentőségű tény, hogy Orlando és az elnök [Wilson] nem tudott egymással közvetlenül érintkezni.”<sup>51</sup>



**Katona András: Trianon „reneszánsza” a demokratikus Magyarország történelemtankönyveiben (1990–2020)**

II. A középiskolai tankönyvek Trianon-képe

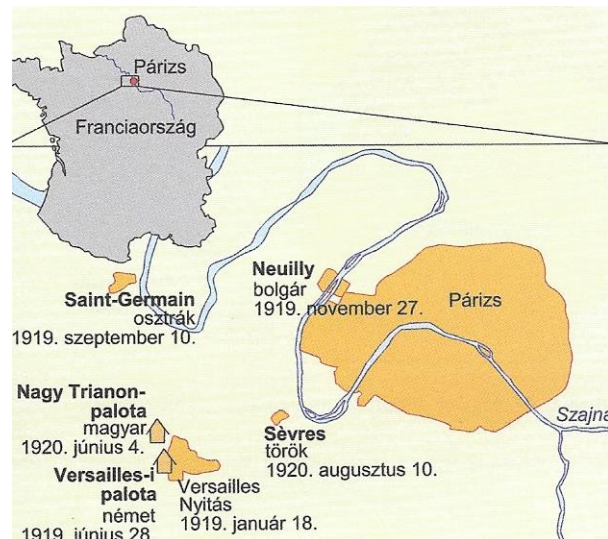
1. rész: Az egyetemes történeti háttér

**A német békeszerződés, a „minta”**

Az általános helyzetet jól tisztázza az alábbi tankönyvrészlet: „A békekonferencián nyíltan senki sem kérdőjelezte meg ... a nemzetek „önrendelkezésének” elvét. Vitatott volt azonban, milyen „nemzetekről” is van szó, illetve, hogyan érvényesüljön az „önrendelés”. A határok meghúzásakor az érvek között csupán egy volt az etnikai szempont. Fontos szerepet játszottak ezen kívül a gazdasági és stratégiai megfontolások is, de a felek történelmi, illetve földrajzi érveket is hangoztattak. A veszteseknek, a területi veszteségeken túl, vállalni kellett, hogy a háborúért egyedül őket terheli a felelősség, ezért jóvátétel fizetésével tartoznak a győzteseknek. A jóvátétel pontos összegét és fizetésének módját a békeszerződések nem határozták meg. Ezenkívül a veszteseket kötelezték flottáik és légerejük leszerelésére, csak korlátozott létszámú hadsereget tarthattak fenn, és el kellett törölniük az általános hadkötelezettséget.”<sup>52</sup>

Versailles-ban „Először a legfontosabbat, a német békeszerződést írták alá, a másik négy legyőzött államra később került sor.”<sup>53</sup>

**3. kép: A Párizs környéki békék helyszínei**



Forrás: SZÁRAY (2018) 143.

Nem teljesen köztudott, de „A magyar békeszerződés ... 364 cikkelyéből 290 szó szerint megegyezett a német, illetve az osztrák békeszerződés szövegével.” Ez persze nem vonatkozik a területi rendelkezésekre, amelyet Németország viszonylag csekélyebb veszteségekkel úszott meg. „A németek számára az egyik legsúlyosabb sérelmet az egyoldalú háborús felelősség megállapítása jelentette. Ezen elv szolgált igazolásként a háborús jóvátétel fizetésének kötelezettségére is, s ennek garanciájaként tartották a szövetségesek megszállva a Rajna-vidéket.”<sup>54</sup> A Műszaki Kiadó egyik tankönyvének szerzőpárosa így értékeli a rendezéshez vezető folyamatot: „... nem volt vita, hogy Németország keleti területeinek egy része az ismét függetlenné vált Lengyelországhoz kerül, valamint Németország elveszíti gyarmatait... [...] A nyugati határral kapcsolatban ... viták folytak: a franciákat nyomasztotta a németek demográfiai és gazdasági fölénye, ezért minél

## Katona András: Trianon „reneszánsza” a demokratikus Magyarország történelemtankönyveiben (1990–2020)

### II. A középiskolai tankönyvek Trianon-képe

#### 1. rész: Az egyetemes történeti háttér

nagyobb német területek elcsatolására vagy megszállására törekedtek. Ezt azonban a britek gyanakodva figyelték, mivel ők Németország európai túlsúlyát nem akarták francia hegemoniára cserélni; ráadásul a britek és az amerikaiak úgy vélték, hogy egy túl súlyos béke felerősíti a németek revansvágyát. Kompromisszumként Németországot viszonylag kis területi veszteséggel, de súlyos jóvátételi terhekkel sújtották.”<sup>55</sup>

Az aláírás napja is szimbolikus jelzés volt, hiszen öt évvel korábban ezen a napon – június 28-án – volt a háborút kiobbantató szarajevói merénylet: „Németország képviselői 1919 májusában vették át a béketervezetet. Elzász-Lotaringia tekintetében a békekonferencia elutasította a népszavazás gondolatát ... az elpusztult észak-franciaországi bányákért kárpótlásul a Saar-vidék 15 évre francia ellenőrzés alá került. A német többségű Eupen és Malmedy környéke a belgáké lett. Schleswig területén dán [!] kérésre népszavazást tartottak, az északi rész a dánok mellett, a déli a németek mellett voksolt. A Rajna két partján ún. demilitarizált (fegyvermentes) övezetet hoztak létre. Keleten a Memel-vidék előbb népszövetségi ellenőrzés, majd litván megszállás alá került. Nyugat-Poroszország és Posen (Poznan) Lengyelországhé lett, Danzig politikailag szabad terület, népszövetségi ellenőrzéssel. Felső-Sziléziában népszavazást tartottak, a délkeleti rész Lengyelországhé lett, egy kisebb rész Csehszlovákiáé, a többi Németországhé maradt. Németország területének 13%-át, lakosságának 10%-át (7 millió fő) veszítette el, nagyobb részük nem német volt, de sokan kerültek kisebbségi sorba németek is.”<sup>56</sup> Több tankönyv térképpel (is) segíti a német területi változások bemutatását.<sup>57</sup> Számos tankönyv idézi a német békeszerződés egyes cikkelyeit is.<sup>58</sup>

#### 4. kép: A Németországgal kötött versailles-i béke



**Katona András: Trianon „reneszánsza” a demokratikus Magyarország  
történelemtankönyveiben (1990–2020)**

II. A középiskolai tankönyvek Trianon-képe

1. rész: Az egyetemes történeti háttér

A területi rendelkezéseknél is súlyosabbak voltak a gazdaságiak: „Elvették Németország gyarmatait és jóvátétel fizetésére kötelezték. Két év alatt 20 millió aranymárkát kellett fizetnie ... [235. cikk]”.<sup>59</sup> „Az összeget később határozták meg (1920-ban a boulogne-i konferencia: 269 milliárd aranymárkát 42 év alatt).”<sup>60</sup> A Lator-féle tankönyv hozzáteszi: „Napjainkig [hivatalosan 1988-ig, de a többszöri szüneteltetés miatt az utolsó részleteket 2010-ben utalták át!] kellett volna a törlesztést fizetni, de ... később többször csökkentették, míg végül 1932-ben törölték a hátralévő kb. 30 milliárd márkát. A német gyarmatokat Nagy-Britannia, Franciaország, Belgium, Dél-Afrika, Japán, Ausztrália és Új-Zéland kapta meg.”<sup>61</sup> Az egyik legújabb tankönyv szintén idézi Keynes-t, aki „kathágói békeszerződésről” beszél: „Németország nem fog tudni jóvátételt fizetni, sőt, ha minden békefeltételnek eleget tesz, akkor saját gazdasági szükségleteit se fogja tudni kielégíteni.” A béke gazdasági következményei című, 1919-ben megjelent könyvében így ír: „[...] Ezzel a könyvvel az a célom, hogy bebizonyítsam: egy kathágói békeszerződés gyakorlatilag sem helyes, se nem lehetséges. Jóllehet az az irányzat, amelyből ez az elgondolás ered, tekintetbe veszi a gazdasági tényezőt, mégis átsiklik a jövőt megszabó gazdasági tendenciákon.”<sup>62</sup> Ugyanez a tankönyv magyarázó szövegében megállapítja: „A háború végén a győztes hatalmak olyan összegű jóvátételt akartak kapni a vesztesektől, amiből vissza tudták volna fizetni saját háborús adósságaikat. (1920-ban összesen 28 milliárd dollárt tett ki), ezenfelül a jóvátételeknek a győztesek elpusztult nemzeti vagyonát is meg kellett volna téríteniük (ezt összesen 125 milliárd dollárra becsülték). Az összesen több mint 150 milliárd dollárra rúgó jóvátétel azonban irreális elképzelés volt. A békeszerződések mégis kimondták, hogy a vesztes államoknak jóvátételt kell fizetniük, viszont annak pontos összegét és a fizetés módját később állapították meg.”<sup>63</sup>

Nem csoda, hogy Keynes a miniszterelnökének írt levél kíséretében otthagyta a békekonferenciát: „Kötelességem tudatni Önnel, hogy szombaton eltűnök eme rémes színjáték színhelyéről. [...] Még az elmúlt néhány borzalmas hétben is reméltem, hogy Ön megtalálja a módját, hogyan lehetne a szerződésből igazságos és használható dokumentumot faragni, de a jelek szerint most már minden túl késő.” Megjegyezte még, hogy akik Párizsban maradnak „... hadd kéjelegjenek még Európa feldúlásában.”<sup>64</sup> „Keynes [tehát] a gazdasági problémák megoldatlanságában látta a békerendszer alapvető hibáját.”<sup>65</sup>

A Műszaki Kiadó egyik tankönyve így értékeli: „[...] ... a francia politika a béketárgyalásokon arra törekedett, hogy Németországot minél jobban meggyengítse, akár saját határainak a Rajnáig való kiterjesztésével, az Anschluss tilalmával és a német gazdaság olyan megterhelésével, ami lehetetlenné teszi az ország újabb felfegyverzését. Végül kompromisszumos béke született: a francia igényekhez képest mérsékelt területi veszteséggel, de óriási gazdasági-pénzügyi terhekkal sújtották Németországot.”<sup>66</sup> A Nemzeti Tankönyvkiadó szerzőpárosának értékelése rövid, de velős: „Németországot ... megalázták, de potenciálisan Európa egyik legerősebb hatalma maradt, ami kiszámíthatatlanná tette a jövőt.”<sup>67</sup>

### **Közép-Európa „rendezése”**

A Monarchia felbomlasztása a háború végéig nem volt eleve elrendelve, sőt napirenden sem volt. A számunkra tragikusan alakuló folyamatokat jól mutatja be a Műszaki Kiadó egyik tankönyve: „A háború elején az antanthatalmak nem akarták a Monarchiát felbomlasztani.



**Katona András: Trianon „reneszánsza” a demokratikus Magyarország  
történelemtankönyveiben (1990–2020)**

II. A középiskolai tankönyvek Trianon-képe

1. rész: Az egyetemes történeti háttér

Úgy vélték, a Monarchia egyensúlyozó szerepére Németország és Oroszország között szükség van. "Ausztriát általában Németország ellensúlyának, a kis nemzetek, és néptöredékek szükséges szerveződésének, a balkanizálódással szembeni védekezésnek tekintették" – írta a Monarchia felbomlásáért az emigrációban küzdő Tomáš Masaryk. Sok angol politikussal találkozott, akik vagy rokonszenveztek Ausztriával, "vagy az volt a véleményük, hogy Ausztria – bár fabatkát sem ér – mégiscsak jobb, mint azok a különböző kis nemzetek, s mégiscsak akadály a német expanzióknak és Európa balkanizálódásának." A háború folyamán az antant politikája megváltozott. Egyrészt a szövetségeseikkel kötött titkos szerződések jelentős területeket ígértek a Monarchiából. Másrészt, a Monarchia gyengítése érdekében, támogatták ... a Monarchiából emigrált nemzetiségi ... politikusokat, akik egyre nyíltabban a birodalom szétdarabolását és független, nemzeti államok létrehozását szorgalmazzák. "Mi, a külföldi mozgalom vezetői, a háború alatt a kezünkben tartottuk az Osztrák–Magyar Birodalom megsemmisítésének, vagy megmentésének a kulcsát" – emlékezett később Eduard Beneš.<sup>68</sup>

Masaryk útját be is mutatja a második Száray-féle tankönyv: „Kezdetben Nyugat-Európában próbálta elismertetni a nem létező Csehszlovákiát szövetséges hatalomnak. Majd Oroszországba ment, ahol a hadifoglyokból szervezett Csehszlovák légiót erősítette meg. Ezután Vlagyivosztokon keresztül az Egyesült Államokba utazott, ahol sikerült az amerikai elnök bizalmát elnyernie. Masaryk nemcsak a cseh nemzeti érdekek, de egyben a cseh hódító törekvések képviselője volt, azon dolgozott, hogy minél nagyobb területeket szerezzen meg, nem törődve azzal, hogy ezek akár többségében németek, magyarok vagy ruszinok lakta területek.”<sup>69</sup>

A Szlovák Nemzeti Párt egyik vezetője a háború előtt még így nyilatkozott: „[...]... Palaczký ... azt mondta, az Osztrák-Magyar Monarchia valósággal arra teremtett, hogy a kis nemzeteknek menedéke legyen, és hogy nekünk, cseheknek és szlovákoknak is nagy szükségünk van rá: ha nem volna, létre kellene hozni. Csakhogy Palaczký [...] azt is mondta, hogy a cseh (és szlovák) nemzet akkor is létezni fog, ha már nem lesz Osztrák-Magyar Monarchia. [...] Ennek az országnak a nemzeti egyenjogúság birodalmának kell lennie. Minden nemzetnek legyen meg a maga önálló közigazgatása. A maga területén szabad és önálló, lett legyen szó németekről, magyarokról, csehekről és szlovákokról, lengyelekről, ruszinokról, délszlávokról, románokról, olaszokról. De mindegyiknek csak a maga területén. Egy ilyen Ausztriáról mondta Palaczký, [...] hogy ha nem volna, meg kellene teremteni.”<sup>70</sup>

Az előzményeket mutatja be a Nemzeti Tankönyvkiadó sok kiadást megélt tankönyve is: „A soknemzetiségű Osztrák-Magyar Monarchiában a birodalom határain túl nemzetállammal rendelkező nemzetiségek – mint a románok és a szerbek – már a háború előtt anyaországaik felé tekintettek. A birodalom határai között élő csehek és horvátok többnyire – a nagyobb önállóság reményében – a Monarchián belül képzelték el jövőjüket. Védelmet reméltek az orosz és német terjeszkedéssel szemben, ugyanakkor a Monarchia kedvező gazdasági feltételeket biztosított számukra. A Monarchia háborús veresége [miatt] ... Felerősödtek az elszakadási törekvések. A nemzetiségi politikusok közül többen emigráltak – mint a cseh Masaryk és Beneš – s Párizsban és Londonban igyekeztek megnyerni az antant vezetőit nemzeti törekvéseik támogatására. Folyamatos propagandát fejtettek ki a Monarchia ellen, mely a valós kritika mellett hamisításokat is tartalmazott. [...]” A Monarchia felosztása kezdetben nem cél (például 1848/49-ben is mindent megtettek a

**Katona András: Trianon „reneszánsza” a demokratikus Magyarország  
történelemtankönyveiben (1990–2020)**

II. A középiskolai tankönyvek Trianon-képe

1. rész: Az egyetemes történeti háttér

fennmaradásáért), de „A háború során álláspontjuk lassan módosult. A hadba lépés fejében az olaszoknak és románoknak jelentős területeket ígértek, utóbbinak Erdélyt és Kelet-Magyarországot, egészen a Tiszáig. A háború végére kialakult az új Közép-Európa koncepció.”<sup>71</sup>

A Műszaki Kiadó többszerzős tankönyve szerint „1918 elején a szövetségesek a „nemzeti önrendelkezés elvét” még inkább gondolták érvényesíteni egy átalakított, föderatív Monarchia keretein belül mint önálló nemzetállamokban. [...] 1918 nyarára azonban az antant álláspontja érzékelhetően megváltozott: az antant vezetői számára úgy tűnt, hogy a Monarchia már képtelen betölteni a neki szánt ellensúlyozó szerepét...” IV. Károly 1918. október 16-i manifesztuma azonban már elkésett. „A szabadjára engedett erőket már nem lehet megállítani. Semmi sem akadályozza meg a központi hatalmak bukását; Ausztria–Magyarország pusztulásra van ítélve, nem lehet megmenteni” – vélekedett egy francia politikus 1918 októberében.”<sup>72</sup> Ezt követően sorra jöttek létre a nemzeti tanácsok és nemzeti bizottságok (Zágráb, Túrócszentmárton, Újvidék, Gyulafehérvár, Medgyes), melyek megpecsételték a Monarchia sorsát, de végleg nem döntöttek el, ezekkel foglalkoznak a tankönyvek is.

A „békeszerzők” stratégiai célját jól fogalmazza meg a Reáltanoda Alapítvány tankönyve: „Németország hátában olyan államokat kívántak létrehozni (elsősorban Franciaország), amelyek megakadályozzák egy újabb, német vezetésű közép-európai szövetség kialakítását. A „békecsinálók” Európa két „korszerűtlennek” tartott nemzetek feletti állama, a Habsburg Monarchia és az Oszmán Birodalom helyén ún. nemzetállamokat hívtak életre...” Létrehozatalukra „indokok” bőven voltak: „A kelet-közép- és délkelet-európai térség antantszövetséges kisállamai ... Leggyakrabban a történelmi múltra (történelmi elv) hivatkoztak (Nagymorva Birodalom, 1772-es Lengyelország), illetve a „megszépített” statisztikák alapján a nemzeti önrendelkezésre (etnikai elv). Ezeken túl a területek gazdasági egységével, földrajzi szükségszerűséggel vagy a germán és bolsevik veszéllyel érveltek. Az egymásnak ellentmondó érdekek és elvek szövevényében a nagyhatalmak képtelenek voltak tájékozódni. Az új kelet-közép- és délkelet-európai államok a legkritikább esetben váltak nemzetállamokká, egy részük eleve több nemzet föderációjaként alakult meg, és mindenhol igen jelentős volt a kisebbségek aránya.”<sup>73</sup> Bár „A rendezés elvi alapja az volt, hogy a soknemzetiségű Monarchia helyett önálló nemzetállamokat kell létrehozni. Ez egyáltalán nem valósult meg, kivéve Ausztriát és Magyarországot. [...] Csehszlovákia és Románia 6-6, a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság pedig legalább 10 nemzetiségből tevődött össze. [...]”<sup>74</sup>

A nagyhatalmak hozzáállását jól tükrözik a békekonferencián részt vevő – állítólag hozzánk valamivel lojálisabb – brit diplomaták visszaemlékezései, melyekből többet is idéznek a tankönyvek: „A nagyhatalmak számára a kérdés egészen másként vetődik fel aszerint, hogy az etnográfiai nehézségek Románia és ellenségük, Magyarország, avagy két szövetségesük, Románia és Szerbia között támadnak. Az első esetben, amennyiben nincs mód arra, hogy a két félnek igazságot szolgáltatassanak, természetes módon szövetségesünket, Romániát, és nem ellenségünket, Magyarországot kell előnyben részesíteniük.”<sup>75</sup>

Egy másik brit szakértő, Harold Nicolson visszaemlékezései is jól tükrözik az egyoldalú gondolkodásmódot: „Ausztria, Magyarország, Bulgária vagy Törökország nem álltak gondolkodásunk előterében. Csak ha az új Szerbiára, az új Görögországra, az új Csehszlovákiára, az új Lengyelországra gondoltunk, kezdett el szívünk himnuszokat

**Katona András: Trianon „reneszánsza” a demokratikus Magyarország történelemtankönyveiben (1990–2020)**

II. A középiskolai tankönyvek Trianon-képe

1. rész: Az egyetemes történeti háttér

zengeni. Ez az egyoldalú érzelmi megközelítés fontos. [...] Részrehajlás volt ez és előítélet. De ezeket nem egykori ellenségeink megbüntetésére és leigázásukra irányuló bosszúszomjas vágy vezérelte, hanem a lázas törekvés arra, hogy az általunk létrehozott új nemzeteket [...] megerősítsük. A párizsi konferenciát sohasem lehet igazán megérteni, ha nem hangsúlyozzuk ezt az érzelmi impulzust minden egyes fázisánál. [...] A magyarok századokon át elnyomták nemzetiségi alattvalóikat. A felszabadulás és a büntetés órája elérkezett.”<sup>76</sup> Tehát mégis csak a bosszú volt a fő motívum.

A születő félben lévő államok stratégiáját a legtömörebben és legátfogóbban talán a szakközépiskolás tankönyv fejt ki: „A területi igények megfogalmazásakor felváltva szerepelt a történelmi, etnikai és gazdasági-stratégiai elv. Az újjászülető Lengyelország német-, orosz-, ukrán- és litvánlakta területeket is szeretett volna, a csehek a három történelmi cseh tartományon kívül igényt formáltak a dunai határra és Kárpátaljára is. A román politika célja a nagy folyókig – Duna, Tisza, Dnyeper – való terjeszkedés volt. A formálódó délszláv állam szintizta osztrák területeket is birtokba akart venni. [...] A Monarchia győztesnek nyilvánított utódállamainak egymással is voltak területi vitái.”<sup>77</sup>

A közép-európai rendezés elveinek a gyakorlattal történő összeférhetetlenségét így mutatja be források segítségével a Műszaki Kiadó egyik tankönyve: „A gyermek nemzetek, amelyeket kreáltunk, már a bölcsőben agyarakat és karmokat növesztettek maguknak, és még mielőtt járnai tudnának, törökért üvöltenek, hogy elvághassák a szomszédos bölcsőkben lévő torkát.” (Bliss tábornok, az amerikai delegáció tagja, 1919. június).

„... a konferenciát sokszor kész helyzet elé állították az utódállamok fegyveres erői, melyek ... – a fegyverszüneti megállapodásokat sokszor megsértve – átlépték a demarkációs vonalakat. A békekonferencia számos esetben csak utólag engedélyezte ezeket a lépéseket. „A Négyek Tanácsa panaszt emelt ellenünk, szemrehányást tesz nekünk, hogy átléptük a vonalat, utána kikaptunk, és most kiabálunk... Ha győztünk volna és nem kértünk volna segítséget, semmit sem szóltak volna. A segítségkérés megijesztette őket.”” (Beneš levele Masaryknak, 1919. június)

„Az utódállamok eltúlzott, gyakran egymással ütköző igényeiket a legváltozatosabb érveléssel próbálták alátámasztani. Leggyakrabban a nemzeti önrendelkezés elvét hangoztatták, de csak néhány kivételes esetben egyeztek bele abba, hogy ezt az önrendelkezést az érintettek népszavazáson érvényesítsék. Egyes területeket történelmi, másokat etnikai alapon követeltek, sokszor meghamisított statisztikákra hivatkozva: „Én egyáltalán nem igazságokra törekszem, én politikát csinálok. S ezért olykor tudatosan követek el jogtalanságokat, az állam érdekében és személyes érdekemben” – ismerte el Beneš, aki 1919 elején a Legfelsőbb Tanács előtt kifejtette: „A tizedik század előtt Szlovákia a cseh–szlovák állam része volt, amit aztán a magyarok elhódítottak [ennek ellenére ezen a területen] a lakosság mindig csehnek tartotta magát, és az új cseh–szlovák államba kívánt tartozni.”

„A „kis győztesek” máskor gazdasági, közlekedési, stratégiai szempontokat hoztak fel. „Minden vasútvonalnak, amely elengedhetetlen egy ország gazdasága és stratégiai biztonsága szempontjából, az adott állam [itt Románia] területén kell maradnia, még ha idegen lakosok lakta területen halad is át” – fogalmazott a román-magyar határról a határmegállapító bizottság olasz tagja.”

**Katona András: Trianon „reneszánsza” a demokratikus Magyarország történelemtankönyveiben (1990–2020)**

II. A középiskolai tankönyvek Trianon-képe

1. rész: Az egyetemes történeti háttér

„[...] Az új "nemzetállamok" ügyesen használták fel a bolsevizmus terjedésétől való félelmet. "A mi hadseregünk nélkül Moszkva és Budapest kezét foghattak volna és elérik Bécsset – jelentette ki Brătianu román miniszterelnök Párizsban." <sup>78</sup>

Különösen jellemző Eduard Beneš csehszlovák külügyminiszter nyilatkozata a békekonferencián (1919. február 5.), ahol együtt jelennek meg az etnikai, történelmi, földrajzi és gazdasági érvek: „A történelmi megfontolások, habár manapság nem számítanak meghatározó érvényűeknek, mégis némi súlyt kell, hogy kapjanak. [...] Ezek a régi történelmi érvek szólították mindenkor fegyverbe a cseh népet a környező német tömegekkel szemben. [...]

Szlovákia hajdanán a Csehszlovák állam részét képezte, amíg a magyarok a X. század folyamán le nem rohanták. A hódítók sikertelenül próbálták elmagyarosítani az országot. A lakosság mindmáig cseh érzelmű, s az új államhoz kíván tartozni. [...] Ugyanaz a nyelv, ugyanazok az eszmék, ugyanaz az uralkodó vallás. [...]

Szlovákiát északról a Kárpátok, délről a Duna határolja. [...] ... Szlovákia dunai ország. A magyarok bejövetelekor a szlovákok uralták egész Pannóniát. A magyarok felűzték őket a hegyekbe. [...] A Duna bal partján élő szláv népességet nem tudták kipusztítani. Ezek a szlávok földjükön maradtak, noha többé-kevésbé elmagyarosodtak. Az északi vidékek falvainak legalsó rétege szlovák maradt, csupán a mesterségesen följük került uralkodó réteg magyar volt.

A dunai határigényt egy másik, igen fontos gazdasági érv is alátámasztja. A csehszlovák államnak nincs tengeri határa. ... Ipari ország lévén feltétlenül szüksége van tengeri kijáratra. Ezt csak a nemzetközivé nyilvánított Duna biztosíthatja számára. Ez geográfiai szükségszerűség. [...] <sup>79</sup>

Végül – a „másik fél” álláspontját érzékeltetendő – idézünk Masaryk Wilson amerikai elnökhöz intézett memorandumából: „Slovenskót, a (cseh) nemzet déli részét a magyarok foglalták el, és nagyon korán elszakították Csehországtól és Morvaországtól, bár rövid időre a szlovákok később visszanyerték függetlenségüket. Egészen a XVIII. századig a magyarok képtelenek voltak a szlovákokat megmagyarosítani, mert műveltségükben a szlovákoktól függtek, amit a magyar nyelv is bizonyít; több száz olyan kifejezést vettek át a szlovákból, amelyek a civilizált élet fogalmait jelölik. A későbbi időkben a Bécs és Berlin által támogatott magyarok éppúgy erőszakkal magyarosítják a szlovákokat, mint ahogy a románokkal, ruténnel és szerbekkel teszik. A magyar szólás szerint: "a tót nem ember." <sup>80</sup> Érzelmi hangolás hazugságokkal és csúsztatásokkal, a történelmi tények és folyamatok „sajátos” értelmezésével.

A követelések „csúcsa” azonban – a tiszai román határ mellett – a következő volt: „[...] A cseh és a szerb–horvát óhajok maximumát az képezi, hogy Csehország és Szerbia–Horvátország között összeköttetés legyen... Ez azáltal válnék lehetségessé, ha Magyarország nyugati határán egy keskeny földszívet Szerbiának, vagy felerészben Csehországnak, felerészben Szerbiának adnának. – Ezen korridort Pozsony, Sopron, Moson és Vas vármegyéből alkotnák meg... A szerb-cseh korridor megkönnyítené a gazdasági cserét az iparos Csehország és a földművelő Szerbia–Horvátország között és ez Csehországból szerb-horvát kikötőkhöz vezetne.” <sup>81</sup> Ezt már az antanthatalmak sem fogadták el.

Ezek után nem csoda, hogy „Új államként megszületett Csehszlovákia. A cseh emigráció vezetői – Tomáš Masaryk és Eduard Beneš – a világháború során meggyőzték az



**Katona András: Trianon „reneszánsza” a demokratikus Magyarország történelemtankönyveiben (1990–2020)**

II. A középiskolai tankönyvek Trianon-képe

1. rész: Az egyetemes történeti háttér

*antant vezetőit arról, hogy szükség van a csehek és az – időnként közeli rokon népek, máskor egyenesen egy cseh népcsoportnak feltüntetett – szlovákok közös államára.”<sup>82</sup> A döntő érvet azonban J. E. Pichon (1902 és 1919 között a prágai egyetem lektora), a francia delegáció tagjának javaslata adta meg: „Nem kétséges, hogy a mi érdekünk nem egyszerűen egy életképes, hanem egy olyan erős Csehszlovákiának a létrehozása, hogy az a Nyugat felé irányuló germán expanzió leghatalmasabb akadályainak egyike legyen. [...] Ezért nem szabad csodálkozni, hogy végül oda jutottunk, hogy nagyjából minden cseh követelést elfogadtunk.”<sup>83</sup>*

Ebből is következően a békecsinálók „Az Osztrák-Magyar Monarchia ... sorsáról néhány óra alatt döntöttek. Az egykori cseh királyságból és a "szlovákok lakta területekből" létrehozták Csehszlovákiát, de ... az ország több mint 3 millió németet, 1 millió magyart és félmillió ukránt foglalt magába ...” A románok „... 1918 januárjában birtokukba vették Besszarábiát, majd ... az év végétől fokozatosan elfoglalták Erdélyt, 1919 tavaszán pedig Kelet-Magyarországot.”<sup>84</sup> Érdekes, hogy a tankönyvek Magyarországgal szembeni román és délszláv területi követelések melletti érveléshez kevesebb tényanyagot közölnek, pedig a legnagyobb a román, a legvitathatóbb a délszláv volt. Ugyanakkor a „román tényező” bel- és külpolitikai vonatkozásaira találunk példákat: „A román tisztok állandóan rablott bort ittak, duhajkodtak és a katonák által a város utcáin lányokat fogattak össze, akiket aztán megbecstelenítettek. [...] A román intelligencia gyalázatos módon viselkedett a magyarokkal.” (Részlet egy erdélyi szemtanú följegyzéséből) Akik mindezt elnézték, azok így vélekedtek: „... Nem szabad megfélemlkezni arról, hogy a meghozandó döntésektől függ Franciaország jövője keleten. Ha kielégítjük a románok jogos követeléseit és betartjuk kötelezettségeinket. Romániában több mint 15 millió lakossal rendelkező igazi francia gyarmatunk lesz, ahol fejleszthetjük kereskedelmünket és iparunkat, és ahol úgy érezhetjük magunkat, akárcsak otthon.”<sup>85</sup>

## **Összegző áttekintés**

Megállapíthatjuk, hogy Trianon egyetemes történeti háttere rendszerváltozás utáni tankönyveinkben kellően megvilágított és kimunkált. Ezt azért fontos leszögezni, mert a két világháború közötti időszakban a belső okok kerültek inkább kiemelésre, a szocialista érában jószerével azok sem.<sup>86</sup> A kiegyensúlyozottabb tárgyalás hátterében az állt, hogy egyrészt megszűnt a téma agyonhallgatása, és immár a történész szakma is kellő háttérrel biztosított Trianon korszerűbb szemléletű nemzetközi összefüggésekbe való beágyazásához. Gondolunk itt L. Nagy Zsuzsa<sup>87</sup> és Ormos Mária<sup>88</sup> még rendszerváltozás előtti munkáira, majd a rendszerváltozást követően a történelemtanári társadalomra nagy hatású munkákra, mint például Raffay Ernő,<sup>89</sup> Salamon Konrád,<sup>90</sup> Romsics Ignác,<sup>91</sup> Jeszenszky Géza,<sup>92</sup> Ablonczy Balázs,<sup>93</sup> Zeidler Miklós<sup>94</sup> írásaira, kötetekre, melyek zömmel gondot fordítottak a nagy nemzetközi összefüggések tisztázására is, melyek nélkül (néha azokkal is) Trianon megérthetetlen.

Az ún. akadémiai történetírást a rendszerváltozást követő évtizedekben jól kiegészítette a már a '70-es évek végétől megjelenő, és egyre jobban izmosodó és színvonalasabbá váló tudományos ismeretterjesztés is, mely kezdetben főleg a História, majd az ezredfordulótól egyre inkább a Rubicon, majd az előző évtizedtől a Múlt-kor és a

**Katona András: Trianon „reneszánsza” a demokratikus Magyarország történelemtankönyveiben (1990–2020)**

II. A középiskolai tankönyvek Trianon-képe

1. rész: Az egyetemes történeti háttér

BBC History írásait is jelentette. Az egyes Trianonnal kapcsolatos közlések mellett szép számmal jelentek meg tematikus számok is.<sup>95</sup>

Az 1990 után megjelent tankönyvek zömmel egyaránt bemutatták a győztes hatalmak háború előtti és utáni stratégiai törekvéseit, melyek megvalósításának fő eszközéül a vesztesekkel kötött – vagy inkább rájuk erőszakolt – békeszerződések (békediktátumok) szolgáltak. Világossá tették, hogy a hangzatos politikai elvek (pl. wilsonizmus) egyre kevésbé játszottak szerepet a béketárgyalások során, illetve azokat a győztesek kényük-kedvük szerint alkalmazták, vagy éppen – ha így látták szükségét – dobták sutba, és a bosszú hogyan vált politikai kategóriává a vesztesek irányában. Ilyen volt például a háborús felelősség egyoldalú meghatározása, amelyet a 100. évfordulós megemlékezések és a legújabb szakirodalom már egyértelműen megoszt a háborús felek között.<sup>96</sup>

A tankönyvek jellemzően kiemelten tárgyalták a német békeszerződést, hiszen ez állt a győztes hatalmak érdeklődése homlokterében. Ennek fényében bontakozott ki a tankönyvek lapjain az új Közép-Európa kialakításának igénye és folyamata, mely a győztesekkel szövetséges kisállamok koszorújának létrehozását jelentette a térségben. Ezeknek egyensúlyozó szerepet szántak Németország és Szovjet-Oroszország között, elszigetelésüket szolgálta (különösen a későbbi Szovjetunióét), éppen a korábbi Monarchia pótlásaként. Ebben jelentős, de messze nem döntő szerepe volt a térség már meglévő államainak (Szerbia, Románia), valamint a Monarchia romjain erőre kapó nemzetiségeknek (lengyelek, csehek, szlovákok, horvátok, szerbek, szlovének, románok), melyek államalkotóvá váltak immár saját akaratukból, de a nagyhatalmak gondos bábáskodása mellett. Tanúi lehetünk a Monarchia iránti antant politika 1918. évi változásának, amely döntő szerepet játszott az államalakulat megszüntetésében, és melyhez hozzájárultak a nemzetiségeknek tett háború alatti területi ígéretek. Jellemző, hogy az új Közép-Európa államai közül csak a két vesztes (Ausztria és Magyarország) mondhatta magát a békekötések után többé-kevésbé nemzetállamnak, de ezen országok nemcsak nemzetiségeiket veszítették el, de nemzetalkotó polgáraik jelentős részét is – különösen érvényes ez hazánkra. Ezzel azonban a békét alkotók nem sokat foglalkoztak.

Világossá teszik a tankönyvek azt is, hogy Magyarország helyzetét, a „maradék” hazánkkal kötött békeszerződést ezek a nagy nemzetközi összefüggések határozták meg. Erről a trianoni békéről, annak létrejöttéről és következményeiről a következő közlésünkben fogjuk vallatóra ugyanezeket a tankönyveket. Előtte azonban fontos volt feltárni a meghatározó jelentőségű nemzetközi hátteret is.

## **FELHASZNÁLT TANKÖNYVEK**

- BENKES Mihály – BORSÁNYI György – KENDE János – KRAUSZ Tamás – RAVASZ István – SIPOS Péter (1992): *Történelem IV. 1914–1945*. Magyar Lajos Alapítvány – Cégér Kiadó, Budapest, 258 l.
- BENKES Mihály – BORSÁNYI György – KENDE János – KRAUSZ Tamás – RAVASZ István – RIPP Zoltán – ROZSNYÓI Ágnes – SIPOS Péter – STANDEISZKY Éva – SZARKA László – SZÉKELY Gábor (1994): *Történelem IV. 1914–1994*. 4., átdolgozott kiadás. Magyar Lajos Alapítvány – Cégér Kiadó, Budapest, 402 l.



**Katona András: Trianon „reneszánsza” a demokratikus Magyarország történelemtankönyveiben (1990–2020)**

II. A középiskolai tankönyvek Trianon-képe

1. rész: Az egyetemes történeti háttér

- SALAMON Konrád (1995): *Történelem IV. a középiskolák számára. 2.*, átdolgozott kiadás, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 279 l.
- LATOR László, ifj. (1995): *Történelem a középiskolák IV. osztálya számára.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 252 l.
- HERBER Attila – MARTOS Ida – MOSS László – TISZA László (1997): *Történelem 6. 1914-től 1990-ig.* Reáltanoda Alapítvány, Budapest, 368 l.
- KOVÁCS István – KOVÁCSNÉ BEDE Ágnes (2001): *Történelem 12. osztály. XX. század.* Pedellus Könyvkiadó, Debrecen, 279 l.
- DUPCSIK Csaba – REPÁRSZKY Ildikó (2001): *Történelem IV. XX. század. Forrásgyűjtemény képességfejlesztő feladatokkal.* Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 275 l.
- DUPCSIK Csaba – REPÁRSZKY Ildikó (2003): *Történelem IV. 12. évfolyam számára.* Műszaki Kiadó, Budapest, 311 l.
- BIHARI Péter – DUPCSIK Csaba – REPÁRSZKY Ildikó (2004): *Befejezetlen múlt 5. Európa fölénye és katasztrófája, 1867–1930.* Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 318 l.
- SALAMON Konrád (2003): *Történelem a középiskolák számára 12. évfolyama számára.* Korona Kiadó, Budapest, 479 l.
- GYAPAY Gábor, Dr. (2003): *Történelem 6/1. hatosztályos gimnázium hatodik osztály, nyolcosztályos gimnázium nyolcadik osztály részére.* Comenius Kiadó Kft. Nágocs, 346 l.
- SZÁRAY Miklós – KAPOSÍ József (2005): *Történelem IV. középiskolák, 12. évfolyam.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 272 l.
- BIHARI Péter – DOBA Dóra (2006): *Történelem a 12. évfolyam számára.* Műszaki Kiadó, Budapest, 256 l.
- DUPCSIK Csaba – REPÁRSZKY Ildikó (2007): *Történelem IV. XX. század. Forrásgyűjtemény a kétszintű érettségéhez.* Műszaki Kiadó, 284 l.
- KOVÁCS István – KOVÁCSNÉ BEDE Ágnes (2008): *Történelem 12. osztály. XX. század.* Átdolgozott kiad. Pedellus Könyvkiadó, Debrecen, 279 l.
- DUPCSIK Csaba – REPÁRSZKY Ildikó (2009): *Történelem IV. Középiskolák számára.* Műszaki Kiadó, Budapest, 329 l.
- SZÁRAY Miklós (2018): *Történelem 11. a négyosztályos gimnáziumok és a szakközépiskolák számára.* Eszterházy Károly Egyetem Oktató- és Fejlesztő Intézet, Budapest, 296 l.
- BORHEGYI Péter – PAKSA Rudolf (2015): *Történelem tankönyv 11.* Oktató- és Fejlesztő Intézet, Budapest, 256 l.

## **IRODALOM**

- ABLONCZY Balázs (2017): Rettenetes év. A párizsi békekonferencia és Magyarország, 1919-1920. *Rubicon*, 28. évf. 7–8. sz. 4–13.  
online: [https://trianon100.hu/gallery/letoltesek/RUB\\_ABL.pdf](https://trianon100.hu/gallery/letoltesek/RUB_ABL.pdf) (Letöltés: 2021. május. 7.)
- ABLONCZY Balázs (2020): Száz év után. Magyar külpolitika és a békeszerződés következményei. *Rubicon*, 31. évf. 6-7. sz. 5-11.

**Katona András: Trianon „reneszánsza” a demokratikus Magyarország történelemtankönyveiben (1990–2020)**

II. A középiskolai tankönyvek Trianon-képe

1. rész: Az egyetemes történeti háttér

- BALOGH Béni, L. (2020): A Dnyesztertől a Tiszáig. Román célok a párizsi békekonferencián. *Rubicon*, 31. évf. 6-7. sz. 60-67.
- DURAY Miklós (2005): Az elkerülhetetlennek látszó tragédia (Trianon 85. évfordulójára)  
<https://duray.sk/2005/06/az-elkeruelhetetlennek-latszo-tragedia-trianon-85-evfordulojara/> (Letöltés: 2020. jún. 21.)
- KATONA András (2010a): A revízió ígézetében: Trianon tanítása a Horthy-korban. *Duna-part*, 12. évf. 2. sz. 108–119.
- KATONA András (2010b): Trianon tanítása tegnap és ma (1945–2010). *Duna-part*, 12. évf. 3. sz. 67-82.
- KOVÁCS Éva (2010): Trianon traumatikus emlékezetéről. *Limes*, 23. évf. 4. sz. 47-56.
- KOVÁCS Éva (2015): Trianon, avagy traumatikus fordulat a magyar történetírásban. *Korall*, 59. évf. 59. sz. 82-107.
- ROMSICS Ignác (2010): Trianon okai. *Népszabadság*, 68. évf. 129. sz. (június 5.) Hétféje, 1-3.
- ROMSICS Ignác (2020): A Trianonhoz vezető út. Historiográfiai áttekintés. *Magyar Tudomány*, 181. évf. 6. sz. 727-737.  
[DOI: 10.1556/2065.181.2020.6.2](https://doi.org/10.1556/2065.181.2020.6.2)
- ROMSICS Ignác (2012): A trianoni békeszerződés. In: *Magyar sorsfordulók 1920–1989*. Osiris Kiadó, Budapest, 9-51.
- ZEIDLER Miklós (2020a): A békeszerződés aláírása. *Rubicon*, 31. évf. 6-7. sz. 34-49.
- ZEIDLER Miklós (2020b): A trianoni béke. Szerződés vagy diktátum? *Rubicon*, 31. évf. 6-7. sz. 12-27.

**Katona András: Trianon „reneszánsza” a demokratikus Magyarország történelemtankönyveiben (1990–2020)**

II. A középiskolai tankönyvek Trianon-képe

1. rész: Az egyetemes történeti háttér

**ABSTRACT**

**Katona, András**

***Treaty of Trianon's "renaissance" in the history books of the democratic Hungary (1990-2020)***

*2. The treatment of Trianon in secondary school textbooks*

*Part 1: The universal historical background*

The Hungarian peace treaty that closed WWI, that dismantled the thousand-year-old historical Hungary, reducing its territory to a third, and forcing about one-third of Hungarians, almost three-and-a-half million of our compatriots, under the rule of successor states, was signed 100 years ago in the Grand Trianon palace of Versailles. At the same time, Hungary - following the Turkish occupation and Habsburg rule - won back its full independence and became a nation state with about 90% of its inhabitants being Hungarian, while most of the ethnic groups who lived here earlier became part of their own existing states or newly established ones. The big question was whether this truncated Hungary would prove to be viable, how would the new leaders of the nation and the country be able to process this new condition, the descent from a middle power in the monarchy to one among the small states, not to mention the loss of a considerable part of our industry, forests, mines, railway network, flourishing cities, significant universities, cultural centres and schools, which was also compounded by serious reparations. Our paper examines the teaching of the topic of Trianon through a probe of secondary school textbooks that have been published since the change of system, while also marking this sorrowful centennial. In our present dispatch, we look at the universal historical background of the Treaty of Trianon in a dozen and a half textbooks that have appeared since the regime change.

---

**JEGYZETEK**

<sup>1</sup> DURAY Miklós (2005): Az elkerülhetetlennek látszó tragédia (Trianon 85. évfordulójára) <https://duray.sk/2005/06/az-elkeruelhetetlennek-latszo-tragedia-trianon-85-evfordulojara/> (Letöltés: 2020. jún. 21.) (Kiemelés tőlem: K. A.)

<sup>2</sup> Csak néhány példa a „pro és contra” véleményekre pl. Trianon traumatikus emlékezetéről: Kovács Éva (2010): Trianon traumatikus emlékezetéről. *Limes*, 23. évf. 4. sz. 47-56.; ROMSICS Ignác (2010): Trianon okai. *Népszabadság*, 68. évf. 129. sz. (június 5.) Hétféje, 1-3.; ROMSICS Ignác (2012): A trianoni békeszerződés. In: *Magyar sorsfordulók 1920–1989*. Osiris Kiadó, Budapest, 9-51.; Kovács Éva (2015): Trianon, avagy traumatikus fordulat a magyar történetírásban. *Korall*, 59. évf. 59. sz. 82-107. (2007-ben is volt egy Trianon trauma I-III. vita, sőt Pozsonyban is volt egy cseh, magyar és szlovák történészek részvételével, ezek internetes anyaga azonban ma már nem hozzáférhető.); Trianon-trauma 1920–2020. *Rubicon* tematikus száma (2020) 30. évf. 162 l. (Ablonczy Balázs, Zeidler Miklós, Kubassek János és mások írásai).

<sup>3</sup> HERBER–MARTOS–MOSS–TISZA (1997) 132., 134. Még SALAMON (1995) tankönyve is külön leckékben, bár közös fejezetben tárgyalja a Párizs környéki békét és a trianonit. (A párizsi békekonferencia és Magyarország, 46-48. – Király nélküli alkotmányos királyság, 51-52.)

<sup>4</sup> Vö. Magyarország az 1920-as években: BENKES–BORSÁNYI–KENDE–KRAUSZ–RAVASZ–SIPOS (1992) 57.; Az ellenforradalmi rendszer hatalomra jutása Magyarországon 1919–1920-ban: BENKES–BORSÁNYI–KENDE–

# Katona András: Trianon „reneszánsza” a demokratikus Magyarország történelemtankönyveiben (1990–2020)

## II. A középiskolai tankönyvek Trianon-képe

### 1. rész: Az egyetemes történeti háttér

- 
- KRAUSZ–RAVASZ–RIPP–ROZSNYÓI–SIPOS–STANDEISZKY–SZARKA–SZÉKELY (1994) 119.; A király nélküli alkotmányos királyság: SALAMON (1995) 50.; A húszas évek: HERBER–MARTOS–MOSS–TISZA (1997) 129.; A konszolidáció kezdete: KOVÁCS–KOVÁCSNÉ BEDE (2001) 98.; A megcsonkított ország stabilizációja: GYAPAY (2003) 201.; Az ellenforradalmi rendszer hatalomra kerülése (1919–1921): BIHARI–DUPCSIK–REPÁRSZKY (2004) 250.; A konszolidáció kezdete: KOVÁCS–KOVÁCSNÉ BEDE (2008) 89.
- <sup>5</sup> GYAPAY (2003): A trianoni Magyarország, 190.
- <sup>6</sup> A trianoni Magyarország létrejötte: LATOR (1995) 58.; Az ellenforradalom és a békekonferencia: SALAMON (2003) 94.; Az ellenforradalom és a trianoni béke: DUPCSIK–REPÁRSZKY (2009) 93.
- <sup>7</sup> SZÁRAY–KAPOSI (2005): A trianoni békeszerződés, 40.; BIHARI–DOBA (2006): A trianoni béke, 42.; SZÁRAY (2018) A trianoni békediktátum, 163.; BORHEGYI–PAKSA (2015): A trianoni békeszerződés, 121.
- <sup>8</sup> LATOR (1995): „Kis-Trianon kastély”, 62.; HERBER–MARTOS–MOSS–TISZA (1997): „Kis Trianon palota”, 134.
- <sup>9</sup> „Trianon palota”: BENKES–BORSÁNYI–KENDE–KRAUSZ–RAVASZ–SIPOS (1992): 61.; „Trianon kastély”: SALAMON (1995) 51.; „Trianon kastély”: SALAMON (2003) 100.; „Trianon-palota”: SZÁRAY–KAPOSI (2005) 40. (Érdekes, hogy a helyesírásban is milyen nagy az „ingadozás”).
- <sup>10</sup> „Tévhitiek a trianoni békéről”: BORHEGYI–PAKSA (2015) 125.
- <sup>11</sup> PI. SZÁRAY (2018) A trianoni békediktátum, 163.
- <sup>12</sup> HERBER–MARTOS–MOSS–TISZA (1997): Békeszerződés, *„amelyet a legyőzött ország kormánya ultimátumszerűen (békediktátum), az aláírás határidejének kitűzésével kapott meg.”* 34.; BIHARI–DOBA (2009): *„A békeszerződések szigorú diktátumok voltak: a megalázott vesztesek – bár aláírták – sohasem fogadták el őket...”* 20.; BIHARI–DOBA (2009): *„A kormány aláírta, a nemzetgyűlés 1921-ben ratifikálta (jövähagyta és törvénybe iktatta) a békediktátumot, mert mást nem tehetett... 42.;*
- <sup>13</sup> BENKES–BORSÁNYI–KENDE–KRAUSZ–RAVASZ–RIPP–ROZSNYÓI–SIPOS–STANDEISZKY–SZARKA–SZÉKELY (1994) 41. (Kiemelés itt és a továbbiakban az eredeti szövegben. A továbbiakban csak az eltérő eseteket jelezzük.)
- <sup>14</sup> LATOR (1995) 53.
- <sup>15</sup> DUPCSIK–REPÁRSZKY (2009) 33.
- <sup>16</sup> BORHEGYI–PAKSA (2015) 112.
- <sup>17</sup> SZÁRAY–KAPOSI (2005) 17.
- <sup>18</sup> KOVÁCS–KOVÁCSNÉ BEDE (2001) 20.; KOVÁCS–KOVÁCSNÉ BEDE (2008) 20.
- <sup>19</sup> BIHARI–DUPCSIK–REPÁRSZKY (2004) 237.
- <sup>20</sup> GYAPAY (2003) 93.
- <sup>21</sup> BIHARI–DUPCSIK–REPÁRSZKY (2004) 234.
- <sup>22</sup> BIHARI–DUPCSIK–REPÁRSZKY (2004) 235.
- <sup>23</sup> BENKES–BORSÁNYI–KENDE–KRAUSZ–RAVASZ–RIPP–ROZSNYÓI–SIPOS–STANDEISZKY–SZARKA–SZÉKELY (1994) 40.; KOVÁCS–KOVÁCSNÉ BEDE (2001) 20.; GYAPAY (2003) 90-91.; KOVÁCS–KOVÁCSNÉ BEDE (2008) 20.; SZÁRAY (2018) 142.
- <sup>24</sup> BENKES–BORSÁNYI–KENDE–KRAUSZ–RAVASZ–RIPP–ROZSNYÓI–SIPOS–STANDEISZKY–SZARKA–SZÉKELY (1994) 40.
- <sup>25</sup> SZÁRAY–KAPOSI (2005) 19.
- <sup>26</sup> GYAPAY (2003) 90.
- <sup>27</sup> GYAPAY (2003) 90.
- <sup>28</sup> HERBER–MARTOS–MOSS–TISZA (1997) 34.
- <sup>29</sup> GYAPAY (2003) 90.
- <sup>30</sup> KOVÁCS–KOVÁCSNÉ BEDE (2001) 19.; KOVÁCS–KOVÁCSNÉ BEDE (2008) 18.; Vö. még DUPCSIK–REPÁRSZKY (2009) 33.
- <sup>31</sup> SALAMON (2003) 40. Vö. BENKES–BORSÁNYI–KENDE–KRAUSZ–RAVASZ–SIPOS (1992) 38.; BENKES–BORSÁNYI–KENDE–KRAUSZ–RAVASZ–RIPP–ROZSNYÓI–SIPOS–STANDEISZKY–SZARKA–SZÉKELY (1994) 41.; LATOR (1995) 54.; HERBER–MARTOS–MOSS–TISZA (1997) 33.; KOVÁCS–KOVÁCSNÉ BEDE (2001) 20.; BIHARI–DUPCSIK–REPÁRSZKY (2004) 232.;
- <sup>32</sup> LATOR (1995) 53.
- <sup>33</sup> SZÁRAY–KAPOSI (2005) 17.
- <sup>34</sup> DUPCSIK–REPÁRSZKY (2009) 35.
- <sup>35</sup> KOVÁCS–KOVÁCSNÉ BEDE (2001) 20-21.
- <sup>36</sup> BIHARI–DOBA (2009) 19. 30 országot említ.
- <sup>37</sup> HERBER–MARTOS–MOSS–TISZA (1997) 33-34.
- <sup>38</sup> BIHARI–DOBA (2009) 19.
- <sup>39</sup> GYAPAY (2003) 94.
- <sup>40</sup> BIHARI–DUPCSIK–REPÁRSZKY (2004) 232.
- <sup>41</sup> BIHARI–DUPCSIK–REPÁRSZKY (2004) 232-233.
- <sup>42</sup> BIHARI–DOBA (2009) 18.
- <sup>43</sup> KOVÁCS–KOVÁCSNÉ BEDE (2001) 19.
- <sup>44</sup> BIHARI–DUPCSIK–REPÁRSZKY (2004) 234.
- <sup>45</sup> KOVÁCS–KOVÁCSNÉ BEDE (2008) 20.

**Katona András: Trianon „reneszánsza” a demokratikus Magyarország  
történelemtankönyveiben (1990–2020)**

II. A középiskolai tankönyvek Trianon-képe

1. rész: Az egyetemes történeti háttér

- 
- <sup>46</sup> „... a hangadó Clemenceau lett, akit a francia közvélemény a győzelem könyörtelen kiaknázására sarkallt.” (SALAMON/2003/ 40.)
- <sup>47</sup> GYAPAY (2003) 94-95.
- <sup>48</sup> KOVÁCS–KOVÁCSNÉ BEDE (2008) 18. William Orpen festménye a Versailles-ben kötött német béke 1919. június 28-i aláírásának pillanatait idézi, és több más tankönyvben is előkerül: HERBER–MARTOS–MOSS–TISZA (1997) 34.; DUPCSIK–REPÁRSZKY (2009) 33.; BIHARI–DOBA (2009) 19.
- <sup>49</sup> BORHEGYI–PAKSA (2015) 123.
- <sup>50</sup> BIHARI–DUPCSIK–REPÁRSZKY (2004) 235.
- <sup>51</sup> GYAPAY (2003) 95.
- <sup>52</sup> DUPCSIK–REPÁRSZKY (2009) 34.
- <sup>53</sup> BIHARI–DOBA (2009) 18. A békeszerződések adatait gyakran táblázatos vagy térképes formában közlik főleg az újabb tankönyvek: BIHARI–DUPCSIK–REPÁRSZKY (2004) 232.; DUPCSIK–REPÁRSZKY (2009) 34.; SZÁRAY (2018) 143.; BORHEGYI–PAKSA (2015) 113.
- <sup>54</sup> BIHARI–DUPCSIK–REPÁRSZKY (2004) 236.
- <sup>55</sup> DUPCSIK–REPÁRSZKY (2009) 34.
- <sup>56</sup> LATOR (1995) 54. (Kiemelés tőlem: K. A.) Vö. BENKES–BORSÁNYI–KENDE–KRAUSZ–RAVASZ–RIPP–ROZSNYÓI–SIPOS–STANDEISZKY–SZARKA–SZÉKELY (1994) 42.; SALAMON (1994) 46-47.; HERBER–MARTOS–MOSS–TISZA (1997) 35.; KOVÁCS–KOVÁCSNÉ BEDE (2001) 21.; GYAPAY (2003) 97-98.; BIHARI–DUPCSIK–REPÁRSZKY (2004) 236.; KOVÁCS–KOVÁCSNÉ BEDE (2008) 19.; BIHARI–DOBA (2009) 20.
- <sup>57</sup> A területi rendezés Európában: BIHARI–DUPCSIK–REPÁRSZKY (2004) 233.; Határok Európában a versailles-i békerendszer aláírása után: SZÁRAY–KAPOSI (2005) 19.; A versailles-i békerendszer: BIHARI–DOBA (2009) 21.; A versailles-i területrendezés térképen: KOVÁCS–KOVÁCSNÉ BEDE (2008) 19. Népszavazással eldöntött sorsú területek: DUPCSIK–REPÁRSZKY (2009) 34.; A Németországgal kötött versailles-i béke: SZÁRAY (2018) 144.; Európa államai az első világháború után: BORHEGYI–PAKSA (2015) 113.
- <sup>58</sup> SALAMON (1995) 47.; SALAMON (2003) 41.; SZÁRAY–KAPOSI (2005) 20.; SZÁRAY (2018) 143.
- <sup>59</sup> SALAMON (1995) 47.
- <sup>60</sup> HERBER–MARTOS–MOSS–TISZA (1997) 35. (Megjegyezzük, ez egy évvel később 226 milliárd aranymárkára csökkent.)
- <sup>61</sup> LATOR (1995) 55.
- <sup>62</sup> BORHEGYI–PAKSA (2015) 113.
- <sup>63</sup> BORHEGYI–PAKSA (2015) 114.
- <sup>64</sup> SALAMON (1995) 47.
- <sup>65</sup> KOVÁCS–KOVÁCSNÉ BEDE (2001) 22.; KOVÁCS–KOVÁCSNÉ BEDE (2008) 20.
- <sup>66</sup> BIHARI–DUPCSIK–REPÁRSZKY (2004) 235.
- <sup>67</sup> SZÁRAY–KAPOSI (2005) 17.
- <sup>68</sup> BIHARI–DUPCSIK–REPÁRSZKY (2004) 236. Az idézett tankönyv miniportrét is ad a két vezető cseh politikusról.
- <sup>69</sup> SZÁRAY (2018) 145.
- <sup>70</sup> SZÁRAY–KAPOSI (2005) 21. (Hodža cikke „Az élőhalott”, 1913. szept. 26.)
- <sup>71</sup> SZÁRAY–KAPOSI (2005) 17.
- <sup>72</sup> BIHARI–DUPCSIK–REPÁRSZKY (2004) 236-237.
- <sup>73</sup> HERBER–MARTOS–MOSS–TISZA (1997) 34.
- <sup>74</sup> GYAPAY (2003) 204.
- <sup>75</sup> BORHEGYI–PAKSA (2015) 123. (Sir Eyre Crowe nyilatkozata, bár a tankönyv nem nevezi meg a forrást.)
- <sup>76</sup> BORHEGYI–PAKSA (2015) 123.
- <sup>77</sup> LATOR (1995) 53-54.
- <sup>78</sup> BIHARI–DUPCSIK–REPÁRSZKY (2004) 240. (Kiemelés tőlem: K. A.)
- <sup>79</sup> DUPCSIK–REPÁRSZKY (2009) 36. (Kiemelés tőlem: K. A.)
- <sup>80</sup> SZÁRAY–KAPOSI (2005) 20. (1918. aug. 31.) (Kiemelés tőlem: K. A.)
- <sup>81</sup> SALAMON (1995) 48. (Masaryk a brit külügyminisztériumnak, 1915)
- <sup>82</sup> DUPCSIK–REPÁRSZKY (2009) 35.
- <sup>83</sup> DUPCSIK–REPÁRSZKY (2009) 35. (1919. március 7.)
- <sup>84</sup> SALAMON (1995) 48.; SALAMON (2003) 42.
- <sup>85</sup> SALAMON (1995) 48. (A bukaresti francia misszió vezetőjének, 1919. január) (Kiemelés tőlem: K. A.)
- <sup>86</sup> Vö. KATONA András (2010a): A revízió ígézetében: Trianon tanítása a Horthy-korban. *Duna-part*, 12. évf. 2. sz. 108–119. és KATONA András (2010b): Trianon tanítása tegnap és ma (1945–2010). *Duna-part*, 12. évf. 3. sz. 67–82.
- <sup>87</sup> L. NAGY Zsuzsa (1965): *A párizsi békekonzferencia és Magyarország 1918–1919*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- <sup>88</sup> ORMOS Mária (1984): *Padovától Trianonig*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- <sup>89</sup> RAFFAY Ernő (1990): *Trianon titkai, avagy hogyan bántak el országunkkal*. Tornado Damenija Kft., Budapest;
- RAFFAY Ernő (1995): *Magyar tragédia: Trianon 75 éve*. Püski Kiadó, Budapest.

**Katona András: Trianon „reneszánsza” a demokratikus Magyarország  
történelemtankönyveiben (1990–2020)**

II. A középiskolai tankönyvek Trianon-képe

1. rész: Az egyetemes történeti háttér

---

<sup>90</sup> SALAMON Konrád (2001): *Nemzeti önpusztítás 1918–1920*. Korona Kiadó, Budapest. Szemlélete főleg tankönyvein keresztül hatott.

<sup>91</sup> ROMSICS Ignác (2001): *A trianoni békeszerződés*. Osiris Kiadó, Budapest.

<sup>92</sup> JESZENSZKY Géza (2005): Trianon, az európai tragédia. *Magyar Szemle*, 14. évf. 5–6. sz. 7-24.  
[http://www.magarszemle.hu/cikk/20060815\\_trianon\\_az\\_europai\\_tragedia](http://www.magarszemle.hu/cikk/20060815_trianon_az_europai_tragedia) (Letöltés: 2021. márc. 11.)

<sup>93</sup> ABLONCZY Balázs (2010): *Trianon legendák*. Jaffa Kiadó, Budapest.

<sup>94</sup> ZEIDLER Miklós (2008): *Trianon*. Osiris Kiadó, Budapest.

<sup>95</sup> PI. a *História*: A párizskörnyéki békék, 1919–1920 (1979/1), A versailles-i békerendszer (1982/4-5), A magyar irredenta történetéből (1985/4), Magyarország a békét diktáló győztesek szemével (1987/1), Trianon, békerendszer, határok Közép-Európában, 1920 (1990/3), Mi történt Trianonban (A Kis-Trianon-kastély [!], ahol aláírták a békeszerződést, 1995/5-6), Trianon öröksége (2000/4), Trianon és a Magyar Hiszekegy (2002/1), A magyar kisebbségi lét kezdetei (2008/6-7); a *Rubicon*: Trianon (2001/8-9), Trianon és a revízió (2005/6); Trianon és a revízió (2010/1, Különszám); Trianon és a 20-as évek Magyarországa (2010/4-5), Aktuális Horthy-kép. Trianon és holokauszt (2012/9-10); Trianon (2017/7-8); Trianon, 1920 (2020/1-2); Trianon-trauma 1920–2020 (2020/6-7); a *Múlt-kor*: Gyászoló Hungária. Trianon előtt – határon túl (2015. tavasz) és a *BBC History* tematikus vagy különszámai: Trianon előtt és után (2018/9), Trianon. A nyers erő diktált (2020/6).

<sup>96</sup> Vö. pl. KEEGAN, John (2014): *Az első világháború*. Akadémia Kiadó, Budapest; NÉMETH István (2014): *Az első világháború. Tanulmányok és dokumentumok*. L'Harmattan, Budapest; BIHARI PÉTER (2014): *1914. A nagy háború száz éve*. Pesti Kalligram Kft., Budapest; CLARK, Christopher (2015): *Alvajárók*. Park Kiadó, 2015; BOIA, Lucian (2015): *Vesztések és győztesek. Az első világháború újraértelmezése*. Cser Kiadó, Budapest; *Az első világháború és következményei Magyarországon*. Szerk. TOMKA Béla. Országgyűlés Hivatala, Budapest; RAUSCHENSTEINER, Manfred (2017): *Az első világháború és a Habsburg Monarchia bukása*. Zrínyi Kiadó, Budapest.